

1928

Seitsmes aastakäik

№ 5-6

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:

Albert Saareste
Peatoimetaja

H. Pürkop
Toimetuse sekretär

Joh. V. Veski

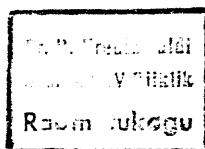

Tartus, 1928

Akadeemilise Emakeele Seltsi kirjastus

Sisukord.

	Lk.
1. A. S-te, Dr. phil. Oskar Kallas	65
2. K. Mihkla, Dr. med. Friedrich Robert Fählmann keelemehena	69
3. A. Meiessaar, Esimese silbi <i>a</i> ja <i>ä</i> Vana-Tänassilma murdes	81
4. A. Meiessaar, Kaks pluurali nominatiivi tähistavat uusmorfeemi Lõuna-Eesti murretes	84
5. K. Hermlin, Sõdurite erikeelest Eestis	90
6. Valik murdetekste	
Tõstamaa	102
Järva-Madise	104
7. Akad. Emakeele Seltsi koosolekuteateid	105
8. A. Saareste, Üleskutse I	109
9. Toimetusele saadetud	111

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:
Tartu, Maarjamõisa 44, tel. 12-56.

Talitus:
Tartu, Lutsu 10, tel. 10-48

Dr. phil. Oskar Kallas.

Dr. phil. Oskar Kallas, kelle 60-aastast sünnipäeva täna meie rahvas ülemaaliselt pühitseb, on oma peamiste tööalade, folkloori, seltskondliku ning poliitilise tegevuse kõrval teenuslikult toiminud ja avaldunud ka eesti keele uurimise ja arendamise kasuks, mis külje lähemaks iseloomustuseks olgu pühendatud siin järgnevad read.

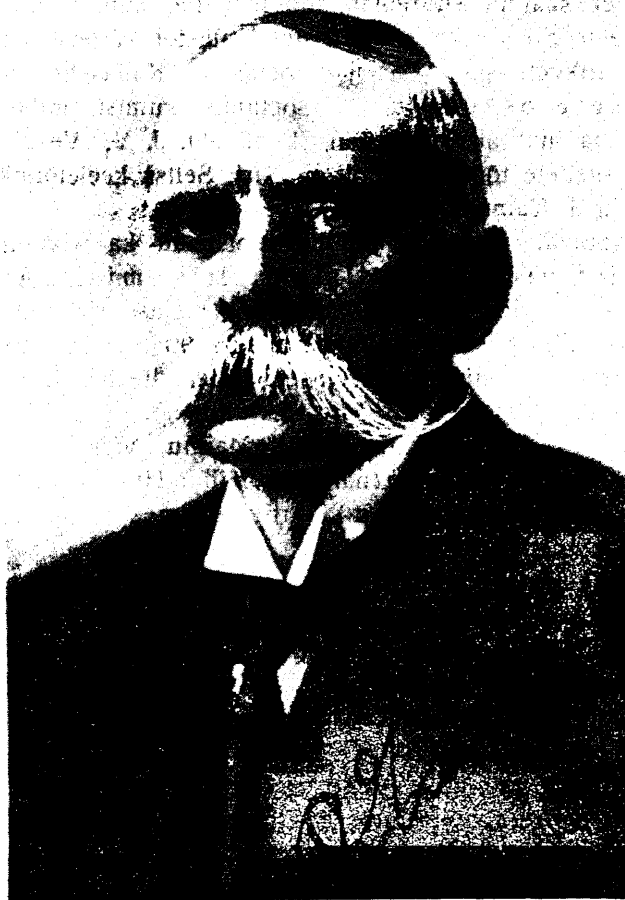
Keelelised huvid dr. Oskar Kaldal tunduvad olevat juba sünnipärased ja tõuomased. Tema kodumaakond Saaremaa on andnud Eestile rea teisigi silmapaistvaid keelemehi: J. Jõgeveri, Villem Grünthal-Ridala ja Joh. Aaviku. Ja Tartu ülikooli astudes valiski K. omale õpialaks klassikalise keeleteaduse (1887—92). Erilisemalt suundusid aga tema huvid oma rahva muinsusse ja keelde. Kodumaaliste studiumide täiendamiseks leidiski ta võimalust õppida juba 1892—93. a. Helsingi ülikoolis, peamiselt soome rahvateadust, kuid ka soome-ugri keeli. Studiumi meie põhjapoolse naabri õppeasutistes soovitab ta oma kogemuste põhjal ka teistele kodumaalastele, ja kahtlemata O. Kaldast idanebki see vaimustus, mis tiivustab vennasrahva ülikooli astuma kümme-kond aastaid hiljem Gustav Suitsu ja temale järgnevalt teisigi eesti ja sugurahvaste keele ja kirjanduse harrastajaid. Omanud a. 1901 Helsingis dr. phil. astme (väitekiri „Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie“, I), vali-

takse K. samal aastal Peterburi ülikooli võrdleva keeleteaduse eradotsendiks, mis ametis ta püsib 1903. aastani.

Erilisi uurimusi eesti keele alalt pole O. Kalda sulest mitte ilmunud, kuid mitmegi tema raamatu ja lühema kirjutise kui ka tegeliku toimingu eest peab iga meie emakeelest huvitatu ja ka nüüdne eesti keele uurimine temale püsivalt tänulik olema. Need on arvukad, ustavalt ja oma olude kohta täpsalt üles tähendatud keelenäited ja isegi terved tekstid väliseestiliste vanemate asunduste keelemurdest, millele ligipääs ja seega ka nende uurimine nüüd hiljem on ühendatud (kraasnalaste puhul Venemaal) suuremate või (lutsilaste puhul Lätis) vähemate takistustega. Need keelenäited ilmusid trükis kahes teoses: „Kaheksakümmend Lutsi Maarahva muinasjuttu“ (Tartus 1900, 203 lk.) ja „Kraasna Maarahvas“ (Helsingis 1903, VI + 128 lk. + kaart). Võimalik, et viimases avaldatud keeleriismed jäävadki neiks ainsaiks, mis meil ka tulevikus on käsitleda Lõuna-Eesti kagupiiridelt Venesse (Pihkva kubermangu, Kraasna alevi ümbrusse) hälbinud hõimukese keelest, mille kõnelejaid oli juba 1901. aastal 1977-st puhta või sega-algupäraga eestlasest ainult kuni 100 keskealist või vanemat inimest (85 meeste- ja 14 naisterahvast), kellel ometi pea kõigil vene keel selgem oli kui eesti, peale kolme vanakese, kes „maakeelt“ paremini kõnelesid vene keelest. Et eesti keelt aga juba tol ajal lastele enam edasi ei antud, pole praegu vist vähematki kahelda, et maailmasõda ja järgnenud ärev aeg on needki riismed kaotanud. Tunduvalt aga paremini on arenenud soodsamasse olukorda sattunud lutsilaste saatuse Letgallias, mis hõimukese rahvusliku iseteadvuse tärkamiseks näikse O. Kallas oma sealviibimisega (a. 1893) olevat andnud teatava tõuke: see rahvakild (umb. 5000 hinge) on praegugi veel alal hoidnud eesti keele, millest viimasel ajal ainestikku on kogunud Ak. Emak. Seltsi ülesandel üliõp. Paul Voolaine. Ja nüüd, hilisemate põlvete mälestuses on O. Kallas seal kujunenud peaaegu mütoloogiliseks olendiks.

A. 1905 hakkab Soomes prof. Yrjö Wichmann ilmutama (alates 1902. aasta kirjandustoodanguga) soome-ugri

keele ja rahvateaduse bibliograafiat („Bibliographie der finnisch-ugrischen sprach- und volkskunde“), milles eesti-keelsed teosed nii eesti kui ka muudes osakondades võtab

Dr. phil. O. Kallas.

enda hoolde dr. Kallas (Finn.-Ugrische Forschungen V [1905], Anz.; VIII [1908], Anz.; IX [1909], Anz.; XIV [1914], Anz.; XV [1915], Anz.).

Oma väitekirja kirjutamisel tunneb O. Kallas eesti murdesõnastiku kibedalt puudu olevat (vrd. Wiederholungslieder, lk. IV). Ja hiljem Tartus viibides hakkab ta koos J. Jõgeveriga Eesti Kirjanduse Seltsis õhutama ülemaalist murdesõnade kogumist, mis töö aga ilmasõja ärevuste tõttu ei saanud suuremat hoogu võtta, kuni lõpuks Ak. Emakeele Selts selle a. 1922 uutal alustel ja teiste meetoditega liiklele pani. Soojalt toetas dr. Kallas ka eestikeelsete oskussõnade soetamisliikumist, mille algatajaks ja juhtijaks algaastail (kuni lekt. J. V. Veski asumiseni sellele tööväljale) oli E. Kirj. Seltsi keeleteoimkonna juhataja J. Tammemägi.

Algatavalt¹ on meie juubilar teotsenud ka isikunimede, eriti ristinimede eestistamisliikumises. A. 1911 avaldas ta „Sirvilaudades“ kirjutise „Uusi ristinimesid?“ (lk. 17—23), kus esitab tarvitamiseks 90 uut või muistset eestikeelset ristinime (neist seni laiemalt tarvitusele on tulnud Ago, Heiti, Ilo, Kaljo, Lembit, Sulev, Aino, Eha, Helgi, Heljo, Helvi, Hilja, Luule, Maimu, Virve) ja mitukümmend ununevat nime (näit. Aint, Hillar, Hinn, Jaan, Oolep, Viidas, Ellu, Made, Tiiu jt.). Artikkel ilmus täiendatult ka eriraamatuna a. 1914 ja 1921.

Õige suurteks tuleb dr. Kalda teeneid lugeda selles võitluses, mida eesti seltskond pidas Vene võimu viimasel aastakümnel emakeelse keskkooli ja eesti keele õpetuse eest keskkoolides. Selles sihis nimetatagu siin tema tegevust Tartus Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi asutamisel, seltsi edaspidiseil tööaastail ja selle organisatsiooni poolt a. 1906 rajatud esimese osaliseltki emakeelse ja täiesti eestimeelse keskkooli (Tartu E. Noorsoo Kasvat. S.-i Tütarlaste Gümnaasiumi) juhatajana.

Dr. Kalda kirjanduslikust toodangust olgu siin lõpuks ka meelde tuletatud meie sugurahvaste ja sugukeelte uurimise seisukohast väärtuslik artikkel „Spricht man in Livland noch livisch?“ (Finn.-Ugr. Forsch. IV [1904], Anz., lk. 61—5).

Dr. Oskar Kalda laialdasel tööväljal ei ole tema tegevus

¹ Veel varemalt Pitka-Ansomardi, Linda 1903, nr. 48.

eesti keele alal, nagu nägime, küll eriliselt suur ega ulatuslik, kuid tema toodang on siiski peaaegu see ainus, mis eesti keelemeeste produktioonist paarist viimasest meie iseisvuse eelsest aastakümnest on praegusele teadusele püsivalt väärtuslikku järgi jäänud. Ja ka kõige viimasel ajal, kodumaalt eemalgi olles on dr. Kallas mahti leidnud ühenduses seista meie keeleuurimisliku ja keelearendamisliku tööga, aeg-ajalt oma mälestusest saaremaamurdelist keeleainestikku Ak. Emak. Seltsile läkitades ja kohanimedele normeerimisliikumist õhutades.

Selleks virgutavaks ja nõuandvaks sõnaks jätkugu meie lugupeetud vanemal kaasvõitlejal eesti keelepõllul veel kaua huvi ja meelesoojust!

13. X 28.

A. S-te.

Dr. med. Friedrich Robert Fählmann keelemehena.

Fählmann asus eesti keelepõllule uute keeleõpetuslikkude aluste otsimis- ja uue kirjaviisi loomisajastul. Tarvituselt olid kõrvale jäämas eesti keele vanimad H. Stahl'i, J. Gutsclaff'i, H. Göseken'i, J. Hornung'i, A. Thor Helle' ja ja A. W. Hupel'i grammatikad, milles eesti keelendid vägivaldselt rakendati saksa ja ladina keeleõpetuste raamidesse. Samuti osutus toleaeagne saksapärase eesti ortograafia otsustarbekohatuks mõtete väljendamisel kirjas. Rosenplänter'i „Beiträge'de“ kaastöölised A. Knüpffer ja Fr. Heller, tuginedes soome keeleõpetuste eeskujule ja eesti elavale rahvakeelele, laiendasid ja uuendasid eesti käänamisala, kuna O. W. Masing rajas uut loomupärasemat kirjaviisi. Need keelelised uuenduspüüded haarasid Fählmann'i, kes oma varasest lapsepõlvest saadik oli tihedas kokkupuutes elava rahvakeelega.

Peale kodukihelkonna Koeru murde tundis Fählmann Viru keelt, millega ta tutvus Rakveres koolipoisina. Noor-

põlves omandatud Järva ja Viru murdeist ammutas ta materjali oma keeelisteks kirjutisteks, nagu ta ise seda mainib¹.

Juba üliõpilaspõlves huvitasid Fählmann'i keeielised küsimused. Kuid kavakindlale tööle filoloogilisel alal andus ta „Õpetatud Eesti Seltsi“ asutamispäevil, eriti aga Tartu ülikooli eesti keele lektorina aastal 1842.

Fählmann seadis oma keeielise tegevuse sihiks: põhjalikult selgitada ja lahendada eriartikleis üksikuid põhilisi eesti keeleõpetuslikke nähteid ning nende kirjutiste alusel koostada hiljemini orgaaniliselt ühtlane grammatika. Teostada suutis ta ainult esimese ülesande.

Esimeses kirjutises „Ueber die Flexion des Wortstammes in der estnischen Sprache“² käsitleb Fählmann tüvede astmevaheldust, mida endised grammatikud J. Gutsclaff, H. Göseken, J. Hornung, A. Thor Helle ja A. Hupel ainult mööda minnes riivasid. Artikli sissejuhatuses mainitakse: „Eesti keeles on olemas peale tavaliste fleksiooniliikide ... sõnatüve fleksioon. Kahjuks pole seni seda eraldatud ja täpsalt uuritud, mispärast deklinatsiooni- ja konjugatsiooniõpetus, võrdlemine ja tuletamine, mida see tüvefleksioon haarab, on tänini kaootilises seisukorras“. „Sellest on tingitud, miks tekkis elava rahvakeele kõrvale muutuva laibana kirjakeel, mis tarvilisel määral ei levinud“ (lk. 15—16).

Astmevaheldusnähte jälgimisel lähtub Fählmann tugevaastmelistest tüvedest, noomenite puhul ains. nominatiivist ja verbides ma-tegevusnimest. Konsonantvaheldusi liigitatakse viide järgnevasse rühma:

1. Lühidale silbile järgnevate *l, m, n, r, s, k, p* ja *t* ka hendumine: „*al* — *alli* — *allitus* — *allitama*“; „*ta* — *taffo* — *taffune*“, mis ekslik nähe on seletatav tolleaegse puuduliku kirjaviisiga.

2. Kaashäälikute *b, d, g, j, k, p, t, v*, degradatsiooni pika vokaali, diftongi ja *l, m, n, r* järel:

a) *k~g*: „*faa* — *fagi*“; „*rõfima* — *rõgin* — *rõgatus*“;

¹ VhGEG I a., II v., lk. 26.

² VhGEG I anne, II vihk, 1843. a.

- b) *g~j*: „felg — ja“; „ärg — ja“;
 - c) *g~o*: „raag — rao“; „poeg — poea“;
 - d) *t~d*: „taat — tadi“; „wiitma — widan“;
 - e) *d~o*: „luud — lua“; „leidma — leian“;
 - f) *p~b*: „rüpama — rübata“; „seep — febi“;
 - g) *b~o*: „kuub — kue“;
 - h) *b~v*: „tiib—wa“; „abbi—awwitama“; „sabba—sawwa“
- (lk. 18—20).

3. Konsonantide assimilatsioon:

- a) *hk, ht~hh*: „tuht — tuhha“; „waht — hho — wahhutama“;
 - b) *ld, lg~ll*: „wald — walla“; „salgama — fallata“;
 - c) *mb~mm*: „tõmbama — tõmmata“; „kumb — kumma“;
 - d) *nd~nn*: „rind — rinna“; „kandma — kannan“;
 - e) *rd, rg, rs~rr*: „ford — rra“; „kargama — karrata“;
 - „tõrs — rre“;
 - f) *sk~ss, s*: „uſf — uſfo“; „tuiskama — tuisata“.
- (lk. 20, 21).

4. Kaksikkonsonandi kadu:

- a) *bb*: „ubba — oa“; „kibbo — feo“;
- b) *dd*: „idda — ea“; „maddo — mao“; „kadduma — faun“; „šõdda — šõa — šõaline“. Muutumatuiks jäävad tüved: „äbba“, „õdda“, „ubdo“, „üddi“, „nuddi“ ja „puddi“.
- c) *gg*: „aggo — ao“; „figga — fea“; „tagguma — taun“;
- d) *ss*: „käſſi — kää“; „weſſi — wee“;
- e) *hh*: „pihho — peo“;
- f) *tt*: „matma — (mattetud) — maetud“ (lk. 22—24).

5. Kaashäälikute metatees kolmesilbilistes -lema-lõpulistes verbides, nagu: „ſuplema — ſuppelda“; „nuhtlema — nuhhelda“.

Käsiteldavaist vokaalvaheldusist on mainitavaid:

- a) *i~e*: „igga — ea“; „šidduma — ſeun“;
- b) *o~u*: „tua, pua, jua, lua“;
- c) *u~o*: „nugga — noa“; „puddenema — poetama“;
- d) *õ~ü*: „šõma — ſüa“; „lõma — lüa“;
- e) *ü~õ*: „ſüſſi — ſõe“; „kütma — kõetud“ (lk. 24—25).

Eeltoodud näited osutavad, et Fählmann on võrdlemisi üksikasjaliselt lahendanud olulisemaid häälikute laadi-

vaheldusi. Hoopis puudutamata on jäänud tollal veel tundmatud häälikute vältevaheldused. On ilmne, et Fählmann, lähtudes omaaegsest vigasest keelest ja kirjavärsist, esitab mõningaid nüüdsele ortograafiale ja häälikehitusele mittevastavaid vaheldusi, nagu: „rät — rätte — rättit“; „nüllgima — nüllin“; „nabba — nawwa“; „fabda — faa“; „fud-duma — foun“ j. t. Täiesti tundmatud on Fählmann'ile häälikute dissimilatsioon ja induratsioon, kuna ta astmevahelduse ainuliseks aluseks peab sõnade tugevat tüve. Nii asetab ta isegi degradatsiooni ja assimilatsiooni alarühmadesse kontraheeritud noomenite vaheldusi: „raibe — raipe“; „küngaš — ta“; „palle — palge“; „fammal — bla“ (lk. 21—22), lähtudes genitiivi vormidest. Mainitud puuduse kõrvaldas Ed. Ahrens oma grammatikaga, mis ilmus ühel aastal Faehlmanni kirjutisega.

Peale astmevahelduse lahendamist asub Fählmann eesti muutkondade ümberkorraldamisele. Seniseis grammatikais H. Stahl'ist A. Hupel'ini esines ainult üks deklinatsioon ja konjugatsioon. Ka Faehlmann on veendunud, et eestis nagu talle tuntud võõrkeeltes on üks deklinatsioon ja konjugatsioon. Kuid ülevaate hõlbustamiseks ja õppimise kergenduseks püstitab ta erikäändkonnad ja -pöördkonnad.

Oma ametisseastumisprogrammis „Versuch die estnischen Verba in Conjugationen zu ordnen“ (Dorpat, 1842) koondab Fählmann verbid sidevokaali alusel nelja konjugatsiooni. Esimesse pöördkonda kuuluvad *a*-sidehäälikuga verbid („rüpama, lubbama, armastama“); teise *e*, *i*, või *u*-sidehäälikuga („peffema, leppima, fidduma“); kolmandasse — ilma sidehäälikuta verbid („pištma, naerma“); neljandasse — verbid, mille sidehäälik on sulanud ühte tüve vokaaliga („joma, fema, poma“). Nimetatud konjugatsioonidele on väga lähedased artiklis „Ueber die Declination der estnischen Nomina“¹ (1843) esitatud käändkonnad. Nimelt jaotab Fählmann noomenid käänamisvokaali alusel viide deklinatsiooni. I deklinatsiooni moodustavad käänamisvokaalita noomenid („ma,

¹ VhGEG I anne, III vihik, 1844.

te, pea, täi"); II deklin. — puhta käänamisvokaaliga käändsõnad („*fuß, ema, kamarif, fallen, one*"); III deklin. — *as-lõpulised* noomenid, mille ains. omast. -s välja langeb („*raßwaß, funingaß*"); IV deklin. — käändsõnad, mille sg. genitiiv on silbi võrra nominatiivist pikem („*fibbe — fibbeda*", „*oieto — oletuma*"); V dekl. — kõik *ne-lõpulised* tuletised („*ifane, waenlane, teggemine*") (lk. 40—50). Fählmann'i konjugatsioonid ja deklinatsioonid, mis baseeruvad ühele liigitusalusele, on lihtsamaid ja ilmekamaid eesti muutkondadest. Muide tõstab nende väärtust käänd- ja pöördkondade vahel valitsev kaudne ühtlus, näiteks: IV konjugats. ja I deklinats. langevad täiesti ühte, samuti esineb teiste konjugatsioonide ja deklinatsioonide vahel ühtlasi jooni. Kuid vaatamata ülevaatlikkusele, lihtsusele ja ühtlusele pole Fählmann'i pöörd- ja käändkonnad siiski küllalt otstarbekohased. Sest paljudesse muutkondadesse on sattunud mitmetüübilisi sõnu. Nii leidub teises käändkonnas ja esimeses pöördkonnas kahe-, kolme- ja neljasilbilisi painduvaid ja paindumatuid tüvesid. Kerge on liigitada sõnu Fählmanni muutkondadesse, kuid võrratuid raskusi sünnitab liigitatud sõnade muutmine.

Valdavam osa Fählmanni kirjutisest käänamise kohta pühendatakse üksikute käändvormide seletusele. Siin käsitletakse kujukalt sõnade prosoodiat, selgitatakse vormide astmevahenduslikke suhteid ja avastatakse käänete funktsioone ja lõppe. Kui kõigis vanimais eesti keeleõpetusis tunti ainult kuut kaasust, vokatiiv ühes arvatud, siis võtab A. Knüpffer'i mõjustatud Fählmann tarvitusele 13 käänet: nominatiiv, genitiiv, akusatiiv, indefinitiiv, kolm välis- ja sisekohakäänet, „instrumentalis“, „privativus“ ja „factivus“ (lk. 27—29); tähendab, puuduvad terminatiiv, essiiv ja instruktiiv. Erilise põhjalikkuse ja ilmekusega valgustab Fählmann eesti käändvormide tumedamat ja keerukamat labürinti — mitm. osastava lõppe, püstitades nende tarvitamise kohta üksikasjalised üld- ja erireglid. Enam jagu tema poolt tähistatud mitm. osastava kujusid, nagu: „*maid*“, „*afšju*“, „*mune*“, „*toeri*“, „*pifti*“, „*rumalaid*“, „*raipeid*“, „*õrsfi*“, „*willetšufi*“,

„luggufid“, „kufifuid“, „liitmeid“, „obbofeid“, ja „naifi“ (lk. 55—60) on kandunud nüüdisaegsesse kirjakeelde. Äpardunuks tuleb pidada Fählmann'i katset jaotada A. Knüpf-feri eeskujul kõiki käändvorme definitiivseisse ja indefinitiivseisse deklinatsioonimoodusisse, arvates viimasesse ainsuse ja mitmuse indefinitiivide ning teisi *i*-mitmuse vorme. Olgugi et Fählmann artiklis „Nachtrag zur Declinationslehre“,¹ esitades ajaloolise ülevaate eesti käändvormest, eelistab oma definitiivseid ja indefinitiivseid kujusid, tuleb viimaseid siiski korvata, sest pole mingit olulist tähenduslikku ja funktsionaalset erinevust *d*- ja *i*-pluurali vormide vahel.

Pikemalt käsitleb Fählmann sõnajuuri ja nende tuletisi. Kirjutises „Bemerkungen über die Wortwurzel- lehre in der estnischen Sprache“² selgitatakse juursõnade ja tuletiste vahekordi. Nagu astmevahelduse puhul, võetakse ka siin ainuliseks lähtekohaks noomenite tugevaastmeline juur. Tuletusvormide ja -sõnade juurest peab Fählmann silmas eriti kolme nähet: 1) sõnajuure häälikumuutust, 2) tuletusliidet ja 3) sidevokaali. Näiteks olgu mainitud mõnesid Fählmanni tuletamisjuhiseid. „Kui tuletatakse puht-ühesilbilistest juurtest, siis a)“ *ma*-infinitiiv „tuleb vokaali abil, mis võib ka erineda sidevokaalist: *jätf*, *g. jätfo. jätfama. jätfatama...* b) kui on astmevahelduslik sõna, siis on“ *ma*-infinitiiv „tugevas astmes ja kausatiiv nõrgas: *fiit*, *fige. fituma. figutama*“ (lk. 5, 6). Fählmann on veendunud, et sõnade tuletuse jälgimine selgitab keele loogilist külge ja avastab sõnavormide tähenduslikud varjundid, nagu: „*maggama* schlafen ... *matma* zu schlafen bringen — daher beerdigen“; „*laulma* singen, *laulatama* singen lassen — daher trauen“ (lk. 13). Mõningais sõnaseletusis minnakse aga liiga küsitavale pinnale; näiteks on väga kahtlane järgmine ühendus: „*waid* still, stumm ist die Wurzel von *waidlema* disputieren; *nad waidlewad*, sie wollen einer den andern zum Stillschweigen bringen“ (lk. 13).

¹ VhGEG I anne, IV vihk, 1846. a.

² VhGEG II anne, I vihk 1847. a.

Fählmanni sõnajuureõpetuse kohta leidub lisanäiteid tema käsikirjades: „Estnische Collertanen“¹ (1844), kus leiduvad *e*-lõpulised lihttüved ja neist tuletatud sõnad, „Musterwörter für Ableitung zum Behufe eines etymologischen Lexicons“,² milles esineb tähestikulises järjestuses 270 näidissõna ühes tuletistega, ja „Sammlung von Wurzelwörter nebst Ableitungen“,³ mis töö on viimistlematu. Viimase käsikirja esilehe küljel loendatakse järgnevaid tuletisi: 1) *-n* lõpulis: „ellin, kähhin, kährin, kohhin, kollin, müddin, mürrin, nurrin, praggin, sassin, wuhhin, wurrin“; 2) *-r* liitega noomeneid: „tuffur, nuttur, lambur, fittur, nuuskur, tuftur, wingur, lutur, nahtur, kangur, tegur der im Geschäft und den Geschick macht“; 3) *-v* lõpulis: „eddew, fuggaw, Söggew... D? tuttaw...“ Edasi järgneb (lk. 3–24) juursõnade tähestikuline loendus. Nähtavasti kavatses Fählmann koostada täielikku juursõnade ja nende tuletiste leksikoni, kuid see töö jäi kahjuks pooleli.

Vähemat väärtust omavad Fählmanni ortograafilised ühtlustamiskatsed, võrreldes O. W. Masing'u ja Ed. Ahrens'i põhiliste uuendustega eesti kirjaviisi alal. Fählmann, kes õpetatud Eesti Seltsi esimehena on sunnitud püstitama üldnorme toleaegele segasele kirjaviisile, asub seisukohale, et tuleb hoiduda kaugeleulatuvast soome kirjaviisile põhinevast uuendusist ja piirduda ainult ainulikumate ortograafiliste ümberkujundamisega. Sellele vastavalt on ta oma kirjutises „Ueber estnische Orthographie“,⁴ mis ilmus peale tema surma, äärmiselt konservatiivne.

Ta tõrjub kategooriliselt tagasi Ahrens'i uuendused: pikka vokaali alati tähistada kahekordselt ja lühikese vokaali järel kirjutada kaksikkonsonant ühekordselt, sest: 1) kaksikkaashäälikute asemel tuleb kirjutada kaksiktäishäälikuid; 2) kaksikkonsonandid kuulduvad väljarääkimisel

¹ Õpet. Eesti Seltsi arhiivis nr. 176, VII.

² Õpet. Eesti Seltsi arhiivis nr. 169.

³ Õpet. Eesti Seltsi arhiivis nr. 170.

⁴ VhGEG, II anne, IV vihik 1852.

selgesti kaheli; 3) tugevaid kaksikliikvaid tuleb siiski kahekordselt kirjutada, nagu: „kalli, kumma, linna, murre, kaffi“, et eraldada neid sõnust „kali, kuma, lina, mure, kafi“, kuigi kaksikklusconiile ühekordselt kirjutatakse, näit.: „aten, lepima, latifas“; 4) tugevad ja kokkusulavad kaksikliikvaid tekivad täiesti analoogiliselt neil puhkudel astmevahelduse kaudu: „walb — walla“; „arg — arra“ (vrd. lk. 70—71). Need osalt otsitud vastuväited osutavad, et Fählmann liiga kitsarinnaliselt hindab Ahrens'i otstarbekohaseid, nüüd juba ammu läbiläinud ortograafilisi uuendusi. Pealegi polnud ta küllaldaselt tuttav viimase uuendatud kirjaviisi põhimõttega, kirjutades „lepima“ pro Ahrens'i „leppima“. Palju leplikumalt suhtub Fählmann O. W. Masing'u ortograafilistesse reformidesse, neist mitmeid omaks võttes ja üldtarvituseks soovitades. Nii võtab ta tarvitusele viimase soovitatud vokaali alla asetatava peenenduspunkti sõnade muljeerimise märkimiseks („qi, puš“). Õigemini kui Ahrens defineerib Fählmann sõnade palatalisatsiooni: „Pehmendus on omadus, mis on ühtlaselt omane vokaalile ja konsonandile, enam aga kuulub konsonandile“ (lk. 65). Ehk küll Fählmann'i arvamust mööda tuleks kaasrõhulise vokaali järel kirjutada vastavalt pearõhulisele silbile prosodia nõuete alusel kaksikkonsonant („ämarifudelle“, „firrifutelle“), siiski soovib ta lähtudes otstarbekohasusest Masing'u reeglit: „Kirjutatagu kõik fleksioonilõpud üksikkonsonandiga“ (lk. 70). Edasi soovitatakse tarvitada ühetaoliselt trükitavate vormide eraldamiseks aktsenti, asetades seda mitte esimese silbi vokaalile, nagu Masing nõudis, vaid järgneva silbi täishäälikule („kottí“, „oinás“) (lk. 64). Neist märkimisviisidest on ilmselt Masing'u oma täpsam, sest tegelikult on tugevas astmes esimene silp pikem võrreldes nõrgaastmelise kujuga. Kuid täie õigusega jäetakse kõrvale Masing'u tarbetud diftongid — ä e, ö e, ü i, e ä, e u, o u, a u — ning vähendatakse nende arvu 14-ni. Vaatamata, et Fählmann on kuulnud hääldatavat rahvakeeles sõnade „mi-no“, „te-na“, e-mate“ konsonante ühekordselt, soovib ta siiski neid kui kokkusulavaid kaksikkonsonante kirjutada kaheli, esitades lühikeste konsonantide trükkimiseks erimärgid, et neid eraldada

pikkadest, näit.: „*fuma* Lichtschein und *fumma* welches von beiden“, „*faffi* fege und *fassfi* der Katze“ (lk. 61). Lõpuks ei poolda Fählmann Masing’u uuendust, kirjutada „*ono*“, „*faewo*“-tüüpi sõnus o asemel u, sest o abil võib eraldada nimetavat käänet omastavast (lk. 59). Fählmann’i enda mainitavaid ortograafilisi uuendusi on: 1) sõnaalgulise *h* korvamine eP murrete alusel („*obbone*“ „*one*“) ja 2) vokaalidevahelise *-j-* tähistamine kaksikkonsonandina („*majja*“, „*ujjuma*“), mida Wiedemann peab parimaks vahendiks kaksik-*j* märkimisel.¹ Ent arusaamatuks jääb, miks Fählmann ise kirjutab „*poea*“, „*aea*“ (pro „*pojja*“, „*ajja*“).

Kõrvalise tähtsusega on Fählmann’i muud kirjutised ja ettekanded, milles ta kas esitab lisandusi varem käsiteldud grammatiliste küsimuste kohta või jälle valgustab soome sugu rahvaste minevikku ja sugulust. Nii antakse kronoloogiline ülevaade eesti käändvormidest töös „Über die Feststellung der Casus“ (1846).¹ Kõnes „Über die weiche Aussprache der Zungenconsonanten“² tuuakse täiendavaid jooni muljeerimisküsimuse kohta, kuna eesti elava rahvakeele õppimisele, uurimisele ja edendamisele õhutatakse 1844. a. avakõnes „Über die Sprache des Volkes“.³

Ajaloo vaatenurgalt käsitleb Fählmann eesti keelt oma ülikooliloengus „Über den Einfluss der Geschichte des estnischen Volkes auf seine Sprache“⁴ ja õpetatud Eesti Seltsis peetud ettekandes „Über die Dialecte der estnischen Sprache“, selgitades soome sugu rahvaste minevikku, eestlaste eraldumist teistest hõimudest ja eesti murrete sugulust vennaskeeltega. Nimetatud kõnes mainitakse: „Eesti keel ei ole mitte soome keele tütar, nagu Ahrens seletab, vaid soome keele õde. Eesti alguskeeleks (das Urestnische) oli see keel, mis eestlastel siis oli, kui nad teistest soome sugu rahvastest eraldusid ja nüüdispaikadesse rändasid. Et nad olid tunginud kõige kaugemale lääne poole, siis nimetasid nad oma uut

¹ Wiedemann’i Grammatik, lk. 40.

²⁻⁴ „Õpet. Eesti Seltsi“ arhiivis VII mapp, nr. 175, 174, 165.

kodu „Eestmaaks“.¹ Edasi peetakse päriseestlasteks ainult Tallinna murde kõnelejaid, lõunaeestlased aga arvatakse liivlaste hulka. Vastavalt sellele peab Fählmann ehtsaks eesti rahvakeeleks eP murret, kuna eL murret käsitab kui ümberkujundatud liivi keelt. Mainitud Fählmanni keeleajaloolised arvamused, millised on üldiselt väärad ja juba ammu maha jäetud, valgustasid tollal siiski kaunis kujukalt eesti keele sugulussuhteid. Ka saksa keele mõju hinnangul kaldub Fählmann liiga äärmusse, väites, et sakslased mõjustasid eesti keelt pikal orjaajal mitte kasvatavalt, vaid pigemini hävitavalt ja kahandavalt, mida tõendavat jumalateenistuse-raamatute solgitud eesti kirjakeel. Käsi- kirjas „Die Grundzüge der finnischen Sprache mit Rücksicht auf dem ural-altaischen Sprachstamm“² riivab Fählmann soome keele vokaalharmooniat, sõnade rütmi, eufooniast, aktsenti ja kvantiteeti.

Üldse on esitanud Fählmann, minule käepärast olevate allikate alusel, 27 keelelist tööd, millest 6 kirjutist on trükkis ilmunud, kuna käsikirjadena on alal hoidunud 8 ettekannet. Põhiprobleemideks ja keskseiks küsimusiks neis töis on: 1) astmeheldus, 2) käänamine ja pööramine, 3) sõnajuured, 4) ortograafia ja 5) eesti keele vahetõrje teiste hõimukeeltega. Igakülg- selt ja põhjalikult on Fählmann lahendanud kolm esimest põhilist eesti keeleõpetuslikku küsimust, vähem aga on talle õnnestunud kahe viimase keelelise ala selgitamine. Oma kirjutistes ei piirdu Fählmann keelenäidete vaatluse ja seletusega, vaid ta peab silmas keelt ka orgaanilise terviku- na, tähistades eesti rahvakeele üldseadusi ja põhistruk- tuuri. Järelikult tuleb Fählmann'i käsitada mitte keele- liste pisiasjade uurijana, vaid uute aluste rajajana eesti keele grammatilisele käsitelule.

Kuigi Fählmann muude tööalade ja varase surma tõttu ei koostanud uut eesti keeleõpetust, on tema keelelised kirjutised tunduvalt mõjustanud meie hilisemaid gramma-

¹ Reimann, „Kivid ja killud“, lk. 99.

² Õpetatud Eesti Seltsi arhiivis VII mapp, nr. 167.

tikaid ja eesti kirjakeele kujunemist. Nii on Fählmann'i ja Ahrens'i astmevahelduse-teooria säilinud üldjoontes muutumatuna tänapäevani. Ilmselt on võrsunud ka M. Weske völdeteteooria mainitud astmevaheldusnähte täiendavast uurimisest. Nii on Fählmann'i selgepiirilistest ja ülevaatlikest deklinatsioonidest ja konjugatsioonidest mõjustatud J. Krohn'i, M. Weske ja J. Jõgeveri käänd- ja pöördkonnad. Tema sõnajuurte ja nende tuletiste õpetusest on Wiedemann ammutanud materjali oma laiaulatusliku tuletusõpetuse koostamisel, kuna mitmed Masing'u ortograafilised uuendused Fählmann'i toetusel ja soovitusel hakkasid kiiremini levima üldkirjakeelde. Kuid ka praegusaja eesti keele uurijat ja jälgijat mõjustavad haaravalt Fählmann'i meisterlikult loodud üksikasjalised keelelised kirjutised, teritades tema pilku eesti keele struktuurist ja teda kihutades püüdma vormide rägastikust morfeemide lihtsale ja ülevaatlikule liigitelule.

Fählmann'i peapüüdeks oli keelemehena rajada loomupärast ja ehsat grammatilist baasi eesti elavale rahvakeelele, mida ta pidas rahva mineviku kaunimaks monumendiks. Mainitud kavatsuse teostamisele pühendas Fählmann kogu oma jõu ja filoloogilised oskused vaevarikka arstiameti ja kirjandusliku tegevuse kõrval. Juba omal ajal hinnati kõrgelt tema keelelisi töid. Prof. Ahlqvist kõrvutas Fählmann'i isegi soome teadlase Castrén'iga, kuna V. Reiman mainis, et Fählmann on lektorina eesti keele harimiseks ja tõstmiseks teinud tööd oma seitsmeaastase tegevuse jooksul, nagu ei keegi enne teda selles ametis ja vähe pärast teda.¹

Fählmann'i keelelised tööd on püsiva väärtusega eesti grammatikate ajaloos.

Fr. R. Fählmann'i keelelised tööd:

A. Trükis ilmunud kirjutised: 1) „Versuch die estnischen Verba in Conjugationen zu ordnen“ (Dorpat, 1842); 2) „Ueber die Flexion des Wortstammes in der

¹ Vt. Reiman'i „Kivid ja killud“, lk. 88.

estnischen Sprache“ (VhGEG. I, 1. 1843); 3) „Ueber die Declination der estnischen Nomina“ (kirjutatud 15. aug. 1843; ilmunud VhGEG. I, 3; 1844); 4) „Nachtrag zur Declinationslehre“ (VhGEG. I, 4; 1846); 5) „Bemerkungen über die Wortwurzellehre in der estnischen Sprache“ (VhGEG. II, 1; 1847); 6) „Ueber estnische Orthographie“ (VhGEG. II, 4; 1852).

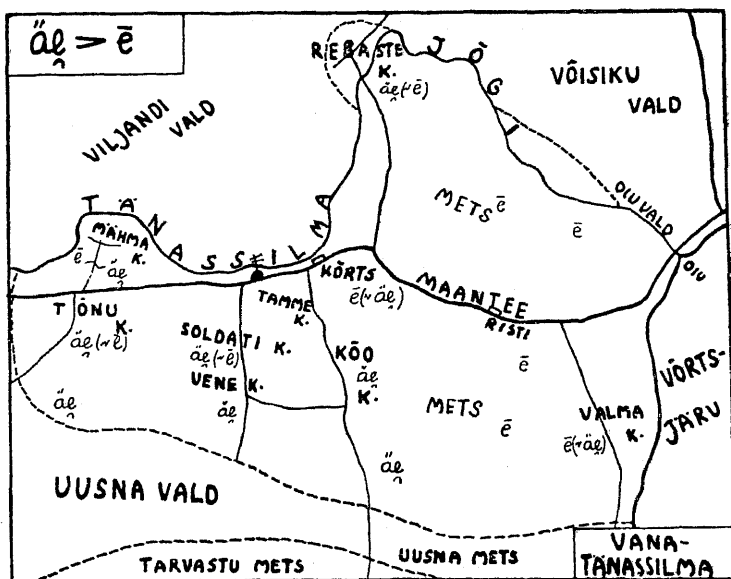
B. Käsikirjadena alal hoidunud tööd (Õpetatud Eesti Seltsi arhiivis): 7) „Über den Einfluss der Geschichte des estnischen Volkes auf seine Sprache“ (ülilooli-loeng. Nr. 165, VII); 8) „Die Grundzüge der finnischen Sprache mit Rücksicht auf den ural-altaischen Stamm“ (nr. 167, VII); 9) „Musterwörter für Ableitung zum Behuf eines etymologischen Lexicons“ (nr. 169); 10) „Sammlung von Wurzelwörtern nebst Ableitungen“ (nr. 170); 11) „Über die Sprache des Volkes“ (nr. 174, VII. 1844); 12) „Estnische Collertanen“ (nr. 176, VII. 1844); 13) „Über die Feststellung der Casus“ (nr. 174, VII. 1846); 14) „Über die weiche Aussprache der Zungenconsonanten“ (nr. 175, VII).

C. Õpetatud Eesti Seltsis peetud muud ettekanded: 15) „Aufsatz über Flection der ehstnischen Familiennamen“ (1842); 16) „Umriss einer neuen Theorie der ehstnischen Declinationen“ (1842. a.); 17) „Vortrag über eine auf eigenthümliche Ansichten gegründete Theorie der ehstnischen Präpositionen“ (1842); 18) „Abhandlung über die Abwandlung des Wortstammes in der ehstnischen Sprache“ (1842); 19) „Über die Theorie der estnischen Declination...“ (1843); 20) „Über den unbestimmten Accusativ des Plurals“ (1843); 21) „Eine Abhandlung über die Orthographie der estnischen Sprache“ (1843); 22) „Über eine bessere Gruppierung der Casus“ (1843); 23) „Über die Dialecte der estnischen Sprache (1844); 24) „Über die deutschen und estn. Wörter gleichen Klanges“ (1844); 25) „Über die Feststellungen der Casusformen in der estnischen Sprache“; 26) „Über die Eigenthümlichkeit der Wurzelwörter in der estnischen Sprache und ihre Bedeutung für's Lexicon“; 27) „Über den Bindevocal in der estnischen Sprache“ (kolm viimast on ette kantud 1845—1847).

K. Mihkla.

Esimese silbi *ä* ja *ǟ* Vana-Tänassilma murdes.

Märganud Vana-Tänassilma elanikuna mitmel puhul valla põhielanikkudel erilist hääldamist mõne sõna esimese silbi üksiku *ä* juures ning sõnus, kus *ä* on esinenud diftongi sonandina, oli mul möödunud suvel võimalus seda häälikunähtu ligemalt jälgida. Selle tulemusena tuli ilmsiks murdes häälikumuutuse olemasolu, mis Eesti mandri mur-

retes on nähtavasti üksiseisev. Järgnev lühike esitis tahab anda väga kokkusurutud ülevaate selle iseloomust ning jälgida võimalust mööda ka selle põhjusi ja piire.

Vana-Tänassilma vald asub Viljandi kihelkonna idaosas ja ulatub Võrtsjärve läänekaldalt Viljandi poole (läände) umbes 14 km pikkuselt, moodustades pika riba Tarvastu ja Viljandi valla vahel. Tänassilma murdel on teatav tähelepanuvääriv asendiline tähtsus, sest see asub Lõuna- ja Põhja-Eesti murrete vahepiiril, kuna huvitav on ka selle murrakuline kirjavus hulgaliste sisserändamiste tõttu valda.

Uustulnukaid on siin järgmistest võõrvaldadest: Kõost, Tamme vallast, Suislepast ja Holstrest. Esimene neist asub Põhja-Eesti murdepiirkonnas, viimased kolm Lõuna-Eesti omas. Iga rühm sisserändajaid on moodustanud oma küla, nagu Kõo, Tamme, Vene, Soldati jne., kus nende murraku erijoontel on soodsamad tingimused kauemini püsimiseks ja põhimurdele mõnesuguse mõju avaldamisekski. Vanem põlv neis külates, mis sisserändamise ajal oli umbes kahekümneaastane (praegu umbes kaheksakümne), kõneleb enam-vähem oma endise kodukoha murret, ka keskmine (kuuekümne) on säilitanud selle üldise värvingu, sellejuures mida liikuvam ja vastuvõtlikum isik, seda enam on tema keel kaotanud algmurde elemente, nooremal aga on tekkinud mingi ühiskeel valla põhielanikkude keelest, oma murdest ja kirjakeelest, mis ka osalt isikuti näib erinevat. Kõo ja Tamme küla on teineteise kõrval ja huvitav on jälgida nende murrete segunemist põhikeelega. Paistab, et kõige enne tasanduvad murded leksikaalselt, sõnad nagu: *vigel, kesv, vasar, too* jne. asendatakse sõnadega: *hang, oder, haamer, see* jne.; see sünnib enamasti eP murde kasuks, sest ka Tánassilma murre on oluliselt põhjaeestiline. Selle järel ühtlustub keel morfoloogiliselt: *võta* — asemel — *võtan, ooda* — asemel — *oota, katte* — asemel — *kadus*. Häälikuline ühtlustumine sünnib aeglasemalt, põlvest põlve. Kergemini juhtub seda aga neis sõnus, mis oma suure häälikulise erinevusega paistavad olevat otsekui leksikaalselt teised, näit.: *päiv* — *päē, meīs* — *mõīs, laĩts* — *laĩs*. Levimisvõimelisemad on igal pool põhja-eestilised elemendid.

Tánassilma põhielanikke elab järgmisis kohis: Valma külas ja sellest lääne pool üksikuis taludes kuni Tánassilma riigimetsani, Kõo külast lõuna pool, vastu Uusna valla piiri taludes ja tubades, üksikutes perekondades Vene külas ja Soldati külas, Oiult Viljandi poole tülles Tánassilma jõe ja Tartu-Viljandi maantee vahel taludes, maanteeäärseis taludes, Tánassilma kõrtsi ja kiriku ümbruses ja üksikuis tubades, Tõnu külas ja selle ümbruses, osalt ka Mähma ja Rebaste külas. Selle põhielanikkhi murre pole ka päris ühtlane, eriti kui võrrelda Valmat Tõnu külaga (esimene valla ida-, teine

lääneserval), mis on teineteisest eraldatud võõrmurdeliste küladega (Kõo, Tamme, Soldati, Vene). Valmas on tunda Tarvastu murde mõju, kuna see suhtleb sagedamini Tarvastu elanikkudega. Seda soodustab Võrtsjärv ja Tarvastu metsa kitsus sel kohal. Käesolevas lühikeses kirjelduses ei saa muidugi süveneda murde erinevustesse.

Esimese silbi *ä* ja *ä* esindus on Täna silma põhimurdes võrdlemisi ühtlane, ja avaldab teatavat mõju ka võõrmurdekutele. Tüüpilisemalt esineb järgnev esindus valla keskj kirdeosas.

ä.

Praegusel põlvel on kuulda kahesugust hääldamist.

1. *ä* ≡

kägü, käp, mägi, nägi, männ, ärg, ädä, pähä, käsi, väsi, järvo, märä, mäletseb, käk, kähku, särg, märs, ämblik, näri, kär, känd, kärä, äl, ärä jne.

2. Mõnes sõnas on märgata *ä* > *e*:

kette, leks, neoi, megi.

See näht on arvatavasti analoogiasaavutis nendesamade sõnade teissugustest vormidest, mida näeme hiljemini.

ä.

ä ≡

pä, päle, äl, kär, kändtä, känd, säsk, märi, näri, vänd, rästäs, idn, päsen, väl, räbis, sädmä, ä, säl, id, jättama.

Õieti kuulduv *ä* neis sõnus pisut kõrgemana kui ühiskeeles, eriti võib seda tähele panna valla kesk- ja kirdeosas. Sõnas *kärid* ligineb pikk *ä* peaaegu *e*-le: *kērid*. Võib olla, et klusiil *k* on siin kuidagiviisi mõjustanud hääldamissuuna kaldumist ettepoole, kuna ka teise silbi *i* seda omalt poolt toetab, sõnus nagu: *kändtä, kärü*, kus II silbis *i*-d ei ole, puudub ka hääldamispaiga sedavõrdne ettepoolenihkumine. Võib ka olla, et murdes on kunagi üldiselt *ä*-d hääldatud *e*-na, sest praegu kõneldakse otsekui legendi, et vanad inimesed (80—90 a.) valla kesk- ja idaosas on kõnelnud ikka *ē, pē, sēl* (teistest sõnadest pole teateid). Praeguste elanikkude keskel on säilinud sellest mõned

laused, mida tarvitatakse kurioosumidena, näit.: *kül si nêB kiš pē kohal oñ! ê kül ma lēn ärä*. Nähtavasti on *e*-line hääldamine olnud iseloomulik valla ida- ja kirdeosa elanikkudele, sest valla keskel ja läänes arvatakse, et seal praegugi nii kõneldakse. Niisuguseid kujusid aga idast praegu kuulda ei olnud.

äē.

Hilissündinud diftongis *äē* on assimilatsioon sündinud konsonandi kasuks:

äē > ē.

See häälikumuutus on omane ainult põhimurdele. Näit.:

Uusmurdes: *päē, kaššä näēD, miššasäl säēD, ma läksin mäēst üleš, si asi oñ mul käēs, kuššä lād* jne.

Põhimurdes: *tänä oñ pühäBane pē, kaššä nēD, nēgu tulēB, kuššä lēD, pē leks mē tahä lõja, miššasäl sēD ni kaŷuä, si on mul nüŷD kē (käes), võttä kiñDAD kešt ärä! ēšta (äesta) mä ärä*. Märkus: alati: *sürē väēga, sõqväē, sdenäs*.

Niisugustest vormidest võis *e* levida ka sama sõna teistesse vormidesse, nagu: *kette, kesi, megi, neoi, leks*. Esiimeses ja viimases sõnas on *e* väga üldine kogu põhimurdele ja avaldab levimistendentsi väljapoolegi.

A. Meissaar.

Kaks pluurali nominatiivi tähistavat uusmorfeemi Lõuna-Eesti murretes.

1. Põhja-Tarvastu murdes.

Käinud Viljandimaa kesk-idas asuvas Tarvastu kihelkonnas murdeuurimisel ja puutunud ka mujal kokku sealt elanikkudega, oli allakirjutanul võimalus tähele panna, et kohalik rahvas tarvitab mitmuse nimetava tähistamiseks tihti erilist silpi, mis liitub harilikult ainult substantiivide tüvedega, nimelt silpi *-da*.

See esineb peamiselt kolmel järgmisel sõnatüübil:

1. Algühesilbilistel, näit.:
māda, sōda, pāda, lēda jne.
2. Algakahesilbilistel.

a) Praegustel ühesilbilistel, näit.:

rōguda, kastida, mōduda, kohada, meheda, lilleda, linnuda, ajada, raŕvada, luşada, kullida, poisida, lehmāda jne.

b) Praegustel kahesilbilistel, näit.:

kalada, nāruda, nizādā, dēda, naişeda, kanada, vēda, tuāda, sōāda, ruāda, rihada jne.

Kuid 3. ka mõnes muus tüübis:

rōvada, lademedā, meļiereida, vabrikkuda, mida aga harvemini võib kuulda.

Nimetatud kujusid ei tarvitata järjekindlalt, vaid segamini eL harilikkude dentaalklusiili kaovormidega: *kalā, nārū, naişē, mehē, rōva, lehmā* jne. Seejuures, mida enam lõuna poole, seda harvemini on kuulda erimorfeemilist pl. nom.

Tarvitadaolevate murdetekstide ja oma ülestähendatud näidete põhjal on kaunis raske *da*-liste kujude esinemise vormiõpiliste tingimuste kohta järeldada midagi ilmselt kindlat. Teatud tõenäosusega näib võimalik olevat väita, et tüvelõpult jääb morfeem *-da* ära sel puhul, kui substantiivi ees või järel esineb demonstratiivpronoomen:

las ni kanā sişsi! võttani nārū ārā sīt! mis raŕva ni vedeleve sîn? ne eiņa kārī palattas sōs ümmēr ku kujū ilm vällä tulēv. sōs risuttas ne kārī kokku lademedē (Tarv tek. I 23)¹. *lāmē tōme ni lehmā ārā* jne.

Aga:

kanada omju ütē koradi (Tarv. tek. II 2) *tuāda allē pühkmāda. ku linā peōda om iobā leōst vällä võēt ja kujūda om* (Tarv. tek. I 24) *linā peōda rādsittas rāsiga ja vjāds likku* (Tarv. tek. I 24) *košt sa läbi pāsiť aļiada iu ehēn* (Tarv. tek. II 4) *jalūda oli ār aļdunu* (Tarv. tek. II 5).

¹ Tarvastu tekstid I — kogunud Julie Rōks, 1924.

II — allakirjutanu kogut. 1925. a.

Kahes näites esineb *-da* ka demonstratiiviga varustatud substantiivi juures:

nē ajada om müda (Tarv. tek. II 16) *ku är kujvava ne lademeda, sõs pañnäs rukka* (Tarv. tek. I 23).

Indefiniitpronoomeni „kõik“ esinemine substantiivi eel näib omavat sama mõju: *kaš kōjk kanà ärà ajasit*. Kuid selle kohta puuduvad veenvamad andmed.

Võib märgata ka seda, et pikemat nominatiivi armastatakse rohkem loomuliku kõnehoo lõpul (mis on harilikult ka lause oma) kui keskel:

vihū visattas sõs rihà alà, sâl om tüvelū jādà (Tarv. tek. I 22), *vanast oli pūluşada* (Tarv. tek. I 23), *vanast oli tulè kivi ja tulè raşvada* (Tarv. tek. I 18), *nē samatse koradi, misna sin oli nüid...*, *üflive eī kül ollū ikki sâl sūrè kalada. kül om teil ilusa rōvada. kaşsil om à silmädà*.

Laused nagu: *vanast oli tulè kivi ja tulè raşvada, olgu ni lehmà vōj lamada*, lasevad oletada, et samas lauses ei tarvitata kahte korda pikemat nominatiivi, mis on siin teatud aja- ja jõukokkuhoiu näht.

Adjektiividel esineb tunnus *-da* mag. Rõks'i tekstides ja sõnavarakogus nähtavasti ainult kaks korda, nimelt lauses: *ku linà peōda om jōba leşst vällà vōjet ja kujuda om, .sōš na lāvō masina alà* (Tarv. tek. I 24), ja sõnavaras: *al* — pl. nom. *allida*, harilikult aga esinevad näidetes *-da*-tud kujud: *kirbū om ullū suvèl sugenama, juļge mehè* jne. Mina isiklikult ei kuulnud ühtegi selletaolist näidet, adjektiivipluurali nominatiiv oli tunnusetu: *sūrè kalada, kiķ vanà mōduda, mustà rōvada, kujvā ruqda vällàn* jne. See seletub võib-olla oluliselt sellega, et adjektiiv ei esine lauses iseisva liikmena, vaid laiendina (substantiivi täiendajana). Substantiiv kui subjektiline mõiste on tähtsam tema juurde kuuluvast adjektiivist ja keeletunne leiab sellepärast otsarbekohasema olevat seda varustada tunnusega, mille ülesanne on vastavat sõna morfoloogiliselt ilmekamaks teha, sest teha seda mõlema liikmega ei ole tarvilik. Sõna *kujuda*, kui see pole mitte ülesmärkimisel sündinud eksitus (kas mitte: *kujuda om sāmī*), on ootamatu. Selle adjek-

tiivä ainsuse nimetav on küll *kuju*, om. aga *kujuvä*, tunnus *-da* oleks pidanud liituma viimasele, nagu see harilikult sünnibki, näit.: *leõda*, *ruõda*, *tuõda* jne. *allida* peab jääma nähtavasti erandiliseks, kui ta ei ole ülesmärkimistöö mehhaniseerumise saavutis. Asjaolu, et *-da* pole üldine ja mitte päris järjekindla vormiõpilise ülesandega morfeem, lubab oletada selle relatiivset uudsust — ta näib olevat alles kujundumise alul.

Mis puutub selle uusmorfeemi päritollu, siis on raske leida ilmselt läbipaistvat laenu- kui ka analoogia-allikat. Et see näht on omane ainult Põhja-Tarvastule (Lõuna-Tarvastu murdekogus ei leidunud vastavaid näiteid) ja eriti just äärmisele põhjaosale, siis on nähtavasti kõige tõenäolisem selle mõjustusallikaid otsida põhjapoolsest naabermurdest, milleks on oluliselt põhjaeestilise hääliku-, morfeemi- ja sõnavara-seisukorraga Tānassilma murre. Keelealade vahepiir on kaunis järsk, sest nad on eraldatud teineteisest umbes seitsme versta pikkuselt kahe nelja versta laiuse Tarvastu ja Uusna metsaga ning heinamaaga. Teed, mis valdu ühendavad, on väga halvad, sellepärast on ka kohalikkude elanikkude omavaheline suhtlemine võrdlemisi väike. Kummalgi pool metsa on võõrmurde kõneleja teiste seas väga silmapaistev.

Morfeem *-da* algupära kohta on olemas senini nähtavasti ainult üks seletus, mis esitatud prof. Saareste'lt eesti keele morfoloogia loenguil. Selle järgi võiks *-da* olla analoogiasaavutis, niisuguste sõnade pluraali nominatiividest, nagu: *pimè : pimeda*, *õbè : õbeda*, *kolè : koleda*, *välè : väleda*, *alè : aleda*, *libè : libeda*, *kavè : kadeda* jne. Säärased kujud esinevad Tarvastu äärmises põhjas — Väluste ja Riuma külas ning muis põhjapoolseis taludes vastu Tānassilma piiri kõrvuti *-da*-kaoliste kujudega (*libè*, gen. *libeda* ~ *libè*, p. *libet*, pl. nom. *libeda*, gen. *libedide*, p. *libedit*). Saare vallast ei ole *-da* esinemist nende sõnade sg. genitiivis ja pl. nominatiivis märgitud, nii et äärmise põhjaosa esindus näib olevat Tānassilma murde mõju. Kuna need vormid oma murde keeletundele haruldasemad, tajuti nende *-da* silpi otsekui omaette morfeemi, eraldati tüvest ja

tarvitati ka muis sõnus. Kõige pealt võisid saada analoogiast osa „kana“ tüüpi sõnad, siis ka teised lühemad tüved.

Sel puhul võiks tekkida ehk küsimus, miks *-da* on jäänud ainult mitmuse nimetavasse ja pole levinud (*-D*-tunnusena) teistesse pluurali käänetes: *libeda* — *libedide* — *libedit* eeskujul ka: *kanada* : *kanadide* : *kanadit*. *võlada* — *võladide* — *võladit* jne. Võib muidugi öelda, et teistes käänetes ei olnud analoogiatunnuse vajadust, et see tüüp on võrdlemisi võõras jne. Kuid tuleb tähendada, et haruldane on ainult ainsuse omastava *-da*, mitte aga niipalju mitmuse nimetava oma, sest murdes pole geminatsiooni, mis aitaks osaltki vahet teha ainsuse ja mitmuse nimetavate vahel, nagu enamasti mujal lõunas, pl. gen. *pimedide*, part. *pimedit*, kom. *pimedidega* jne. on aga ainulised kujud. Nii peaks sel puhul, kui proportsiooni astuvad nominatiivid: *pimè* : *kanà* = *pimeda* : *kanada* (< *pimè* : *pimeda* = *kanada*) otsekohe teadvusse tulema ka genitiiv. Seda aga ei ole sündinud. Analoogiavõimaluse vastu võiks kõnelda teataval määral ka see, et sõnad, mis selle allikaks võisid olla, on peaaegu eranditult adjektiivid, siis oleks loomulikum olnud, kui analoogianäht ilmekamalt oleks hakanud esinema adjektiivide juures: *vanà*, *vabà*, *vihà*, *kõvà*, *kenà* jne. Kasutadaolevate andmete järgi ei saa aga seda öelda, võib-olla et eriliseks otstarbeks ettevõetud põhjalik kohapealne uurimine sesse küsimusse muutusi võib tuua. Nimetatud uusmorfeemi tekkimist võiks katsuda aga ka veel teisiti seletada, nimelt substitueeritud laenuks Tánassilma murdest, kus sõnalõpulist *t-d* esindab meedia. Kuulnud tihti vorme nagu: *kanàD*, *võlàD*, *vêD*, *màD*, *raõyàD*, *nàrùD*, *tuàD*, *nahàD*, *rõyGùD* jne. hakkas niisugune pl. nom. murdes kodunema, taheti ka tarvitada neid kujusid, kuna ju „maa“- ja „kana“-tüübilisis sõnus täiesti ühtisid ains. ja mitm. nimetavad, ains. om. ja viimase tüübis ka ainsuse partitiiv. Nii oli sõnalõpulisel meedial kerge koduneda ja levida. Kuna oma murdes sellelt kohalt dentaalklusiil alati on kadunud (välja arvatud ains. II isik preesensis ja imperfektis, kus see üldeestiliselt säilinud), siis ei olnud *D* sõna lõpul keeletundele omane,

lisandati veel vokaal, nii et see muutus sõnaseesmiseks. Iseloomult oleks see sama näht, kui Lääne- ja Kesk-Tartu-maa substitueeritud teenuis samal kohal (*kanal, esäl, vōlat*).

Seda, et lisati juurde just *a* ja mitte mingi muu täishäälik, võis mõjustada ülalpool käsitletud *ōbe : ōbeda* tüüp. Ei ole võimatu ka see, et siin on tegu teatud progressiivse sõna-lõppvokaali mõjuga; kuna protsentuaalselt suurem arv sõnust, kus *-da* võib esineda, lõpeb vokaaliga *-a*, siis mõjustas see, et *-D*-le lisati juurde sama häälik, teistesse tüvedesse levis *a* siis juba analoogiliselt. Et siin on kõnet ainult mitmuse nimetavat tähistava *-D* laenamisega ja mitte teatud sõnatüübi analoogiamõjustusega, siis ei oota me ka deklinatsioonilist paralleelismi paradig-mades *ōbē* ja *kanā*.

2. Sangaste murdes.

Teine pluurali nominatiivi eritunnus esineb Sangaste klk. lääneosas, eriti Laatres, Keenis ja mõnes sõnas nähtavasti ka Pukas. Näiteks:

Laatres ja Keenis: *ārrase, proṽvase, prejlise, sōse, rabase, lambase, korvise, pūse, kanase, keppise*.

Pukas: *ārrase, proṽvase, prejlise*.¹

See uusmorfeem pole nii sage ega levinud kui Tavastu oma, ka ei esine ta samuti kõigis sõnuses ega alati, vaid harva ja näiliselt juhuselise, mispärast ei olnud võimalik jälgida selle esinemistingimusi täpsamalt. Emb-kumb — kas on see näht liiga noor või liiga vana, väljasurev. Kõige sagedamini esineb see ülaltoodud sõnust viies esimeses, *korvise* ja *keppise* harvemini, *kanase* ja *pūse* võis kuulda ka sagedasti. Seda morfeemi tuleb nähtavasti pidada analoogiliseks. Ta võis abstraheruda *-ne*-substantiividest, nagu: *naiñe — naišē, obēne — obēse, rebāne — rebāse, mesilene — mesilese, inimene — inimese, venelene — venelese, päṽviline — päṽvilise*. Raskem on analoogia-allikaks pidada *-ks*-noomeneid, sest need on *-šs*-lised: *varešše, kaitsuše*,

¹ Üliõp. H. Sirgu teate järgi esineb *-de* neis sõnuses kindlasti ka Helmes.

sõrmušse, orašse, või ka *-ne*-adjektiive, need on valdavalt enamuses *-ts*-elised (kahe- ja kolmesilbilistes tüvedes). Kui see morfeem on uus, siis võib olla, et ka kirjakeele „härased“ on omanud selle moodustamisel teatavat mõju.¹

Need kaks morfeemi, mis esinevad eraldatud murdealadel, tõendavad tungivat tarvet Lõuna-Eesti murdes häälikuarenemise tagajärjel tunnusetuks muutunud pluurali nominatiivi kuidagi uuesti tähistada. Keel haarab kinni vähegi võimalikkudest vahenditest, et leida tunnust sellele tähtsale käände.

A. Meiešaar.

Sõdurite erikeelest Eestis.

Käesoleva vähenõudliku katse ülesandeks on liikuda senini vähemalt Eestis väheviljeldud sõdurite erikeele alal. Paari aasta eest asuti eesti keele õppetoolilt juhitud koguma erikeelte ainekku kitsapiiriliste, õpinõudeid rahuldavate seminaritööde jaoks.

Nii siirduski esimesena üliõp. A. V. Kõrv 1926. a. hilis-sügisel Tartu väeosadesse vastava materjali hankimiseks, kuna allakirjutanul oli võimalus peatuda 1927. a. kevadsemestril lühemat aega Võrus asuvate sõdurite keskel, hiljemini on nõutatud üht ja teist teadet juurde peamiselt küll Tartust (erilise tänuga mainitavalt on hõlbustanud n. leitn. J. Tsopp mu sinset materjalikogumist).

Kuna mujal — eriti Saksas — on teostatud sõdurite erikeele keelendite kogumise ja süstematiseerimisega nii mõnigi aasta — viidatagu ainult Strassburgi prof. Paul Horn'i vastavaile kirjutistele „Münchener allgemeine Zeitung'is“, nimelt „Die Deutsche Soldatensprache“ (1898, nr. 64) ja „Vergleichende Soldatensprache“ (1899, nr. 111) ning eriti ta spetsiaalsemale uurimusele „Die Deutsche Soldatensprache“, Giessen 1899 (vt. O. Mausser'i „Deutsche Soldatensprache“ lk. 1—11), rääkimata muist hilisemaist spetsiaaluurimustest.

Üldse on erikeelte käsitlemine lingvistika nooremaid alasid, talle on erilist tähelepanu pööranud sotsioloogiline

¹ Huvitav on märkida, et üliõpil. H. Sirk on kuulnud Põlvast kuju nagu: *kanane* — nähtavasti deminutiivse iseloomuga. Teisi käandeid peale selle sg. nom. pole võimalik olnud kuulda.

vool keeleteaduses, mis kõnendit vaatlleb sotsiaalse nähtu- sena, mis oleneb kultuurilisist, poliitilisist ja majanduslikest olukorrast (vt. A. Saareste, Vooludest ja liikumistest prae- guses keeleteaduses, EK 1926, lk. 6—7). Inimkond on kil- lustatud kultuurielu nõuete kohaselt mitmeks sotsiaalseks ühikuks ja igal sellisel ühikul on eeldusi omale vastava eri- keele loomiseks, mis ei jäta mõjustamata ka ühis- ega kirjakeeli.

Nii on kuulunud mõnigi keelend indo-euroopa keelis algselt erikeelisse, kuid oma vastuvõetavuse ja karakterlik- kuse tõttu on kandunud ühis- ja kirjakeelisse. Sellise saa- tuse osalisiks osutuvad (Helmut Hatzfeld'i „Leitfaden der vergleichenden Bedeutungslehre“, lk. 61—64) ld. papilio, mis tähendas algeliselt liblikat, kuid metafoorselt on võidud võrrelda sõduriterühma aasal hõljuva liblikaparvega, ja siit kujuneski teine tähendus 'telk (Zelt)'. Pulver (pr. poudre) tähendab esialgselt peenikest tolmu, siis spetsiaalsemalt püssirohtu (Schießpulver).

Sk. verheeren tähendab praegust hävitamist, laasta- mist. Esialgne tähendus oli 'sõjaga hävitama', etimoloogil- iselt 'mit einem Heere überziehen'. Nii lausub Luther'gi: Verheere und verbanne ihre Nachkommen.

Sk. Gewehr tähendas esialgselt igasugust relva. Nii nimetab veel Lessing pistoda (Dolch) surmavaks relvaks (tödliches Gewehr) ja Schiller lausub „Maria Stuart'is“: alles wird Gewehr in ihrer Hand. Sõjakeel on andnud talle modernse „Schusswaffe“ nimetuse. (Selle kohta pikemalt: H. Hatzfeld, l. c. 55—80.) Ka meie kaitsevael, mis pooleldi isoleeritud muist seltskonnakihtidest, on juba oma kümne- aastane eksisteerimisajalugu selja taga; siis säärase isoleeri- misega seltsib paratumatult uus meeolule ja ellusuhtumine, mis ei jäta mõju avaldamata ka senise sõnatagavara revi- deerimisele; kõigile lisaks esineb eeskujulikult vali distsipliin, mis ei keela ka mitte mõne ironiaterakese lan- getamist keelelisse väljendisse. Üldse luuakse uusi nime- tusi igapäevse eluga kokkupuutuvaile (mõistele) asjule, meeldivaile ja mittemeeldivaile. Erikeeile tundub nagu vähe olemasolevaist sõnust teatavate mõistete väljendami- seks (nii neiu de puhul) või ei suuda käepärast olevad sõnad küllalt karakterlikult väljendada vastavat mõistet (nii ju p i j u m a l 'jaoülem'), kuid ka palju mõisteid asendatakse teistega juhuliselt, meeolule ja affektidele alistuvalt.

Esitatav ainek on liigitatud ideoloogilistesse salka- desse, alapeatükkide sõnavara on alfabeedilises järjekorras.

Sõjaväelased.

Sõdurid:

aerodroom 'lennuväelane' (Trt), joonep, joonap 'jalaväelane'¹, hunikmõlakas 'jalaväelane' (Trt), kindralstaabi reamehed 'kõrgema haridusega, kuid saamatud sõdurid' (Trt), (teatavasti on kindralstaabis ainult ohvitserid), kulu 'ratsaväelane', korstnapühkija 'kahurväelane', pigistaja 'partisan' (Vru), pindejuku, -villlem, -villu 'jalaväelane', pritsimehed 'kuulipildurid', silguratsutaja 'ratsaväelane' (Vru), surnukaapija, -murdja 'partisan' (Trt).

Noorsõdurid:

hallid 'noorimad noorsõdurid' (Vru), hulljaan (Vru) (sõna on tulnud Tallinnast), jaan (üldeestiline nimetus sõdurite erikeeles noorsõduri kohta), kirgiis (Vru), mihklid (Vru), pärdikud (Vru), talled² (Vru).

Vanasõdurid:

husaar 'vanim sõdur ratsaväes' (Trt), jüri 'vannutatud sõdur jalaväes' (Vru), katelok 'vanasõdur' (nimetus tulenevat vene-aegsest sõdurite erikeelest), kerassir 'vanim sõdur ratsaväes' (Trt), kõrsik 'värskest vannutatud sõdur jalaväes' (Vru) (WiedWb, kõrsik 'Herbstlamm, halberwachsenes Schwein'), metsjaan 'vannutatud sõdur jalaväes' (Vru), märded 'reserviminevad sõdurid' (Vru), nahk 'üleajateenija' (sõna on vene sõdurite erikeele шырка tõlge), pärdik 'vannutatud sõdur ratsaväes' (Trt), topeltjaan 'vannutamata jäetud noorsõdur', vuntsid 'vannutatud sõdurid' (üldeestiline nimetus vanema sõduri kohta).

Muud nimetused:

adrajaaunid 'suured sõbrad' (Vru), kummivenitaja, naha-, seanaaha- 'kasarmus, ambulantsis viibivad või igasugusest tööst põikuvad sõdurid', semu 'suur sõber' (semu on lühend vene земляк sõnast) (Vru).

Allohvitserid:

hani 'rühmavanem' (Vru), hunikuvanem 'jaoülem' (Trt), jaojaan'id' (Trt), jaojumal'id' (laialt tarvitatav sõna), jobu 'veliveebel' (Trt), jupijumal 'jaoülem', kibe 'rühmavanem' (Vru), kompaniitai 'rühmavanem' (Vru),

¹ Sõnad, millel pole esinemisala juurde lisatud, esinevad nii Võrus kui ka Tartus.

² Otto Mausseri „Deutsche Soldatensprache“, lk. 14 järgi esineb ka saksa sõdurite erikeeles Hammei 'Rekrut'.

külm kapral 'jaoülem, kes pole kursustel käinud, kuid vastava aukraadi on omandanud tubliduse tõttu' (Vru), lumetallaja 'jaoülem' (Vru), nägu 'id.', seeria ülem 'veltveebel' (Trt), sõjajumal 'id.' (Trt), veldu 'rühmaülem, veltveebel', veltjooba 'veltveebel' (sõna on tulnud Tallinnast), viitse 'id.' (Sk).

Ohvitserid:

jobu 'kompaniülem' (Vru), koiu 'kolonel', koiila 'kindral R.', napoleon 'id.', nikolai 'id.', ohve 'ohvitser', sõber 'pataljoniülema abi' (Trt), sõjajumal 'sõjaminister', traatjalg 'kitsaste säärikutega ohvitser', volbak 'ohvitser', vana 'eskadroniülem'.

Üpris rikkalik sõnavara on kirjutajate jne. kohta, kes oma mugava elu tõttu äratavad teiste kadedust.

Kirjutajad:

paberikoi, -määrija, -rikkuja, sulemurdja, -piinaja, tindijooja, -nina, -pilduja, -rott, -solkija.

Kokad:

katlamadrus, koger, kulbikuningas, leivaküpsetaja, praagamagu, tainakull, -nina, turjakasvataja, õõlija.

Käsitöölised:

kerge 'rätsep' (Vru), kotler 'kingsepp' (Vru), kotmaaker 'kingsepp' (Trt), kraasvunts 'id.' (Vru), nõglakuningas, nõglavaivaja 'rätsep' (Vru), pigi 'kingsepp', pigiingel 'id.', -käpp (Vru) 'id.', -lind 'id.', pressurakuningas 'rätsep' (Vru), sirkel 'id.' (Vru).

Muud sõjaväe ametnikud ja töölised:

joodipudel 'velsker' (laialt tarvitatav sõna sõdurite erikeeles), -jüri (Trt), kaltsukuningas 'varahoidja', kastorka mari 'halastajaõde' (Trt), kirvemees 'töökompaniimees', kommuunamees 'id.' (Trt), possu 'id.' (Vru) (Tallinnast tulnud sõna), tagi, -nokk, 'sepp' (Trt), tprri kompaniimees 'hobusemees', traadivedaja 'telefonist' (Vru), traatsaba 'id.' (Vru), voorinokk 'töökompaniimees' (Trt), ämblik 'telefonist', ämmaemand 'velsker' (Trt).

Konstaabel:

johannes (sõna loojaks on üliõp. E. Trinkmann'i teate järgi soomusrong „Kapten Irve“ meeskond), kol-

slaaven (Vru), kontsapplekk, kontsanaaskel (Vru), kroogu (Trt), kunstkaabel, kunstkaamel (Vru), leerivend (Trt), ornok (Vru), poolseitsei (Trt), salke 'salapolitse' (Trt), ristiisa (Vru), susi (Vru), võru (Vru).

Neiud:

asjakarp (laialt tarvitatud sõna), ipopodaamus 'vanapoolne, suure kasvuga neuu' (Vru), ite (Vru) (ite on pärit äärmisist eL murdeist), kabu 'noor neuu' (Vru), kabõjane 'id.' (Setust siirdunud sõna Võru sõdurite erikeelde), kakadu 'upsakas neuu', karvamari 'juukse-lõikur' (Trt), kassitanta 'meheleminekust unistav neuu' (Vru), kibuvt. kabu', kondiplõks 'kehvavõitu neuu' (Vru), kodujääja 'teenija tüdruk', kraam 'vanapoolne neuu, ka 'hetäär',¹ krokodill 'neu' (Vru), laps 'noor, kena neuu' (Vru), lehtsaba 'id.' (Vru), lestjalg 'id.' (Vru), liblik 'elurõõmus tüdruk' (Vru), liibe 'neu', lind 'langenud elukommetega neuu', lõust 'neu' (Trt), madu 'kaval, tige neuu' (Vru), mesipuu 'neu' (Vru), misi 'id.' (Vru), mummujalg 'id.' (Vru) (WiedWb. järgi mumm, mumm 'Hummel, Kartoffel, Rübe, überhaupt Rundes; vrd. sm. mumm 'vanaeit'), märklaud 'id.' (Vru), mõrd 'vana, inetu neuu', nahakraam 'id.', nahk 'id.' (Vru), porimutt 'neu' (sõna on tulnud madrustelt), pritsimees 'sihvakas neuu' (Vru), pubu 'neu' (Vru), rubl-tvatsat 'vana, inetu neuu; hetäär' (Vru), rubl-pättesät 'id.' (Vru), rändav luukere 'hetäär' (Vru), sabarakk 'neu' (Vru), sõgel 'id.' (Vru), taldrikuklaara 'teenijatüdruk' (Vru), todi 'neu' (Vru), tolmuoks 'id.' (Trt), tots 'id.' (Trt), (tots kallis, kuldraha väärt), vana saraara 'vanatüdruk' (Vru), vlamme 'vanapoolne neuu' (Vru), vunts 'neu' (1926. a. suvel loodud ltn. Madissoni poolt).

Loomariik.

Hobune:

elevant 'hobune' (Trt) (ltn. H. Koka poolt loodud sõna, kes alati öelnud, et 'viksi oma elevant puh-taks'), kolgits 'kõhn hobune' (Vru), kobakas 'vana, vilets hobune' (Trt), krõks 'id.' (Trt), kõku 'id.' (Vru), luu 'id.' (Vru), luukere 'id.' (Vru), nokk 'hobune', pepe 'id.' (WiedWb järgi pepe ~ pebe 'mürbe, brüchig'), riide-varn 'kõhn hobune' (Vru), räava 'id.', surm 'id.'

¹ Vrd. saksa sõdurite erikeeles esinevat altes Schrapnell 'altes weibliches Scheusal (allgemein)' (O. Mausser, l. c. 60).

Parasiidid :

isvoštšik 'täi' (sõna tulenevat vene-aegsest sõdurite erikeelest), hallivatimees 'id.' (Vru), kaljukits 'kirp' (Vru), laiskhobune 'täi' (Vru), leinalind 'kirp' (Vru), mustkaart 'kirp' (Vru), n ä m m - n ä m m i d 'täid' (Vru), pirivitšik 'täi' (Vru) (sõnal võib-olla on etümoloogiliselt ühist vene перевести verbiga), ratsahobune 'kirp' (Vru), roelamees 'täi' (Trt), valgekaart 'id.', vaskratsanik 'kirp' (Trt), punakaart 'lutikas' (Vru).

Linnud :

k a n u r 'kana' (Trt), m u n u r 'id.' (Trt).

Kehaosad.

Pea :

h o l p s t ü k k 'nina' (Vru), k a k u a u k 'suu' (WiedWb kakk, kaku 'Brotlaib, Kuchen'), k o l ' u 'pea' (lühend vene голова'st), l e i v a p r e s s 'suu' (Vru), l o n t 'nägu', m o l ' u 'suu' (Vru), p l ä s u 'nägu' (Trt) (sõna on tulnud Tallinnast), p u m p 'nägu' (Trt), t a h i t o o s 'nägu, nina', t a h t 'id.' (panen sulle üle tahi 'lõõn vastu nägu'), t o r n 'nina' (Vru), õ g u r 'suu' (Vru) (neologism verbist 'õgima').

Jäsemed :

a a d a m a k a h v e l 'käsi' (Vru), k a b j a d 'jalad', k o d a r a d 'id.', k o s s i d 'lamedad jalad' (Vru) (sama sõna kui vene? русь), l a b i d a d 'käed' (Trt), l ä m b a d 'jalad' (Vru), (WiedWb lämbis-jalg 'auswärts gedrehter Fuss'), m a k a r o n i d 'peenikesed jalad' (Vru), p a m b u d 'jämedad jalad' (Vru), p i t s k i d 'peenikesed jalad' (Vru), p u k i d 'jalad', s õ r a d 'käed, jalad', v ä n d a d 'kõverad jalad' (Vru), v i i e h a r u g a 'käsi' (Vru).

Keha :

a n t o n 'penis' (Trt) (anton mässab), j õ u p o m m i d 'naiserinnad' (Vru), k o b r u l e h t 'kõht' (Vru), k o r p u s e m ä e d 'naiserinnad', l e h e a l u n e 'kõht' (Vru), m u k s u d 'naiserinnad' (Vru), m u m m u d 'id.' (Vru), p a n d o r 'kõht' (madrustelt tulnud ja laialt tarvitata; etümol. vrd. sm. pontturi), p i i m a m e i e r e i 'naiserinnad' (Vru), p u g u 'kõht', r õ õ m u a l l i k a v õ t i 'penis' (Trt), u d a r a d 'naiserinnad'.

Kehaosade rikked :

a r m u h a a v a d 'tripper' (laialt tarvitata sõna), h a b e t u i s k a b 'id.' (Trt), k i n d r a l i s e 'süüfilis' (Trt), k a h e p ä i n e k o t k a s 'tripper ja süüfilis koos' (Trt), k o l m s u l g e 'id.' (Trt), m u n n i n o h u 'id.', o t s t u i s k a b 'tripper' (Vru),

patareimees 'id.' (Vru), rikka rahva haigus 'süüfilis' (Vru), rooste jäljed 'tripper' (Trt), tirr 'id.' (Trt), trill 'id.' (Trt).

Ained.

Leivakott:

ahv 'kodust toodud või saadetud söögimoon'. Ahv on väga populaarne sõna sõdurite keskel, on levinud igasse väeossa, ning on pärit Vabadussõja-aegsest sõdurite erikeelest. Ahve on eriteldud kolmesuguseid: jaani, jupijumala ja veltveebli ahv. Praegu on tähenduslikud vahed tuhmunud. Ahvil on vaja kõri läbi lõigata 'söögimoonast on tarvis teistele anda', ahv kräänub 'toit on puutumata', mis sa ahvist piinad 'sööme seesoleva toidu ära'. Padajann 'id.' (Vru), pastut 'id.' (Vru).

Leib:

kitt 'peenleib' (Vru)¹, pämm 'leib' (Vru), turvas 'leib' (tavalisemaid keelendeid sõdureil, sõna tekkimised ulatuvad Vabadussõjani), vatt 'sai' (Vru), vedruturvas 'peenleib' (Trt).

Kalad:

merekotkas 'heering', meretattina 'id.' (Vru), mõök 'id.' (Vru), neinok 'tindikala', nikel 'heering', õõbik 'id.' (populaarsemaid sõnu), õõbikukeeled 'id.' (Vru), sakuska 'id.' (Vru), soomlane 'id.' (Vru), vaalaskala 'id.' (Trt), vatriina 'id.' (Vru) (unarusse vaibuv sõna), üliõpilane 'heering' (Trt) (too nael üliõpilasil).

Supid:

hiina tee 'makaronisupp', karbiit 'hernesupp'² (Sk), klobi, 'vedel, halvasti tehtud supp', lakspiiir 'supp' (Vru), laskeasjandus 'hernesupp', maslõbina 'supp' (Trt), mögin 'halb supp', paberossi konid 'makaronisupp', peipsi laevastik 'tindisupp' (Trt), potilobi 'vedel, halb supp' (Vru), priilobi 'tangusupp' (Vru), rasvaga kohv 'oa ja herne supp', silmapesuvesi 'makaronisupp' (Vru), surnupesuvesi 'id.' (Vru), välisvaluuta 'kartulisupp' (Vru).

Muud toidud:

kansopski 'kaste' (Trt), kihvt 'sahariin' (Vru), kivi 'suhkur' (Vru), libe 'või' (Vru), maslõbina 'kaste' (Vru),

¹ Vrd. sk. *Gummi 'Brot'* (O. Mausser, l. c. lk. 63).

² Vrd. ka sk. *Schrapnellsuppe 'Erbsensuppe', Stroh und Lehm 'Mittagessen aus gelbem Erbsbrei und Sauerkraut' jne.* (O. Mausser, l. c. lk. 61—67).

mõgin 'kaste' (sõna õn tulnud Tallinnast), põlevkivi 'sahariin' (Trt), põrgumage 'sahariin', pürokseliin 'id.' (Trt), tinament 'id.' (Trt), vennaihu 'sealiha', äkiline 'sahariin' (Trt).

Joogid:

augutäis 'viin 25 sendi eest', haljas 'valge viin' (Vru), hiina tee 'punss' (Trt), kapitanski 'viin' (Trt), kapten '25-sendiline „topka“' (Trt), libe 'õlu', plahvatus 'viin' (Trt), pelovesi 'valge viin', pistoliin 'eeter', polkovnik 'õlleklaasi-täis viina' (Trt), puljong 'nõrk restorani viin' (Vru), punane 'vein' (Vru), puni 'valge viin' (Vru), revolver 'eeter' (Vru), riigivanem 'liitriiviin' (Trt), rivinaps 'leti ees hanireas võetav naps' (Trt), sutska 'viin' (Vru), tee-hee 'punss' (Trt), vabariigi vaim 'viin' (Trt), vopski 'id.' (Vru) (7. rügemendis tarvitatav sõna), äkiline 'eeter', pevint 'õlu' (Vru).

Pabeross:

hall 'pabeross' (halli andma 'natuke suitsetada laskma'), koni 'paberossiots', kri-kri kolme tärniga 'id.' (Vru), kõhv 'pabeross' (Vru), mahv 'id.' (Vru), neliteist seitse 'pabeross, eriti kui neist on suur puudus' (Vru), pilu 'omakasvatatud tubakast keeratud pabeross' (Vru), pinutagune 'id.' (Vru), pilliroog 'pabeross' (Vru), plotski 'omakeeratud pabeross', pläru 'id.', sigre 'pabeross' (Vru), sirge 'id.' (Vru), rakett 'pabeross' (Vru), toru 'id.' (Vru), vilka 'omakeeratud pabeross' (Vru), ving 'halb pabeross' (Vru).

Katted.

Peakatted:

anderkop 'kõrge põhjaga müts ohvitseridel', lennuk 'ohvitseride müts' (Vru), nolk müts 'esindusmüts ratsaväes' (Trt), pilvelõhkaja 'kõrge ohvitseride müts' (Vru), ratas 'ohvitseride müts' (Vru), süüdvester 'id.' (Vru), tormilõikaja 'kõrge põhjaga ohvitseride müts' (Trt), tuulelõikaja 'praegune ohvitseride müts' (Trt).

Kehakatted:

matsid 'erariided noorsõdureil' (Trt), kasterka 'riided' (Vru), soolikas 'sineli rull' (Trt), suled 'naiseriided'.

Jalanõud:

isesõitjad 'tugevasti naelutatud rivisaapad' (Vru), fiskarid 'säarsaapad' (Trt), kalavitsikud 'säarikud' (sõna on tulnud venelastelt), pooled-toobid 'säarsaapad

ratsaväelasil' (Trt), suunanäitajad 'šimmisaapad' (Vru), tangid 'tugevad saapad', tombud 'poolsaapad' (Trt), toobid 'säarikud' (Vru), tsilindrid 'id.' (Vru), varrega saapad 'id.' (Vru), vungid 'kõvasti naelutatud rivisaapad' (Trt).

Riistad.

Püssid ja mõõgad:

abikaasa 'püss'¹, heering 'mõök', kaigas 'püss' (Vru), müristaja 'id.' (Vru), naaskel 'tääk' (Trt), naine 'püss' (Vru), naelakast 'revolvritasku' (Trt), prauning 'ohvitseride mõök' (Vru), rabaja 'mõök' (Vru), rus'u 'jaapani süsteemi vintpüss' (Vru), silk 'mõök' (Vru), supimõla 'püss' (Vru), sutsen 'püss' (sk), stutser 'revolver' (Sk), tukk 'mõök' (Vru), tungal 'püss' (Vru), tutsen 'püss', tuuts 'mõök' (Vru), vint 'püss'.

Kuulipildujad ja kahurid:

karu 'kuulipilduja' (Vru), klimp 'id.' (Vru), kutsu 'vähemat süsteemi kuulipilduja' (Vru), onu 'kahur', sülitaja 'kuulipilduja', tatija 'id.' (Vru), üsa püss 'kerge kuulipilduja' (Vru), konnapilduja 'kuulipilduja' (Vru).

Muud riistad:

ahv 'peegel' (Trt), arssin 'viinaklaas' (Trt), kortsmooning 'harmoonik' (Trt), korts 'id.' (Trt), kulp 'lusikas' (Trt), kummut 'kast' (Trt), laegas 'id.' (Trt), lummutus 'peegel' (Vru), nokits 'kell' (Trt) (mis nokits kolab 'mis kell on'), raatus 'kell' (Vru), värukaetus 'peegel' (vrd. setu *vařokaettus*).

Asutised.

Asutised:

ambulants 'sõduritekodu', hoorapunker 'id.' (Vru), hullumaja 'id.' (Vru), kalossivabrik 'avalikkude naiste ülevaatamiskoht', loomaaed 'sõduritekodu', nahavabrik 'alohvitseride kool' (Kord oli keegi eraisik küsinud sõdurilt, milline on suurim nahavabrik Eestis? Sõdur oli andnud rahuliku vastuse: alohvitseride kool), nõõgipataljon 'ühendatud sõjaväe-õppeasutised Tallinnas', riigiteater 'sõduritekodu' (Trt), sass 'id.' (Vru).

Restoranid:

eeslitall 'vilets restoran' (Vru) (sõna on tulnud Tallinnast), ita alia õõ 'mõnus koosviibimine daamidega res-

¹ Vrd. sk. *Braut, Tante 'Flinte'* (O. Mausser, l. c. 22—25).

toranis' (Vru), kilsikarp 'restoran' (Vru), neitsiöö 'vt. itaalia öö', punker 'salakörts' (sõna on tulnud madrustelt ja tähendab laeva süteruumi).

Omadused.

Kasv:

antennid 'pika kasvuga mehed' (Sk), maaühendus 'lühikese kasvuga' (Sk), taburetid 'lühikese kasvuga mehed' (Sk), vikat 'pika kasvuga' (Vru).

Köver:

kantselei seljas 'köver' (Vru), kummut seljas 'id.' (Vru), kümnest köver 'hoopis köver' (Vru), küsimusmärk 'köver', seavinnal 'id.' (Vru).

Tühi ja kuri:

hele 'tühi' (köht on hele), kihvt 'kuri', lage 'tühi' (Vru), õgija 'kuri' (Vru).

Muud omadused:

näost sinine 'halb' (üliõp. M. Toomsi teate järgi), puuvillaga söödetud (tot's) 'punane, paks (preili)' (Trt), semu 'vastumeelne' (Trt).

Tegevused ja olengud.

Kogelemine ja oksendamine:

eest väratist sitta vedama 'oksendama', klimpe pilduma 'id.', klimpidega kõnelema 'kogeleva' (võta klimp suust ära 'ära kogeleva'), mulistama 'oksendama', mööd tegema 'id.', pudi tegema 'id.', rabinäl rääkima 'kogeleva'.

Varastamine ja kaotamine:

mehele minema 'kaduma', sisse vehkima 'varastama', sisse vilistama 'id.', sisse viksima 'id.', soomust tegema 'röövimise teel või naljaga midagi omandama', viltu lööma 'kaduma', ära aurama, hingama, tõstma 'varastama, kaduma'.

Äpardumine ja laisklemine:

joonduma 'päev otsa laisklema (siidi vedama)', miini otsa lendama 'äparduma; tripperit saama', portsu otsa lendama 'tripperit saama', siidi vedama 'laisalt midagi tegema; ambulantsis viibima', vahele jääma juhuslikult ohvitseridest tähelepanematult mööduma'.

Koristamine ja puhastamine:

kü'n'dma 'põrandat koristama, küürima' (Trt), lak-
kima 'küürima, puhastama', lõõn püssi kriiskama
'puhastan püssi', parabole pilduma 'kartuleid koorima'
(Sk), prille puhastama 'W. C. auke puhastama'.

Muud tegevused:

hüppama 'suurustama' (Trt), kraanimi 'suitsetama'
(Trt) (ära ennast kuumaks kraani 'ära lõpuni suitseta'),
kõriorelit tegema 'kägistama', lakkima 'teise kulul
midagi saama', lähme kõrgust võtma 'lähme jooma'
(lennuväes), pinnima 'viina jooma', pomme pilduma
'nalja tegema', sõjaväeline jobutamine 'igasugune
sõjaline õppus' (Pts) (edasituletis sõnast jobu, vt. lk. 93),
vedrutama 'kurameerima' (Vru), veltveebli joomine
'pudelist ilma klaasita' (Trt), ära kanama 'põgenema',
üks tiib haaras maad 'purjus peaga majaseinu mööda
kolama' (lennuväes).

Mängud:

külmad kupud 'kõhunahk venitatakse välja ja siis
lüüakse sõrme või kämblaga vastu nahka', moosest ja
aaronit tegema 'kahemeetriline nõör seotakse jala
külge ja nõöri teine ots seotakse pea kohal asetseva veenõu
külge; varvaste vahele pistetakse paber ning pannakse
põlema ja siis pole aeg enam kaugel, kus vesi pähe või
voodi voolab'¹, veskit tegema '12 sõdurit lamavad vast-
tamisi pikali maas nii, et nende vahel oleks poolemetri-
line vaba ruum; mölder veab selli jalgupidi läbi veskiruumi,
maas lamavad sõdurid löövad noorele sellile (sõdurile) jal-
gadega vastu keha' (seda mängu praktiseeritavat noor-
sõduritega).

Kõnekäänud.

Astusin kokale varba peale 'leidsin supi seest
lihatüki', aura ära 'mine ära', habe tolmas 'habe on
pikk', kaksame üks hammas 'jooime pudel õlut' (Vru),
kiilu viskama 'nalja heitma', kõva küll 'hea küll'
(see kõnekäänd on saanud selliseks stiilseks võtteks, mis
sobib igale poole), lõõge surm maha 'pahameele avaldis
kellegi kohta' (Trt), lõõn, et ise lendan 'lõõn tuge-
vasti' (Trt), mis sa seisad kui lehm libedal jääl
'harguli seisva inimese kohta', oleks mu süda patust

¹ Ak. Emakeele Seltsi koosolekul väitis mag. L. Leesment selle
mängumotiivi laialdast esinemist ka mujal, nii näit. Austrias.

nii puhas kui see supp jumala annist; sa oled kui sõnnikuhunnik küünlapäeva jääaugus, ei sa tšuse ega vaju 'saamatu ja haiglase inimese kohta', saad vuntsi, habemesse 'saad karistada' (Trt), sõitu tegema 'igasugust sõjalist õppust tegema, „nöökima“', tema au ja hiilgus läks sõnnikuhunniku taha looja 'degradeerimise puhul, eriti jaoulemate kohta', sure maha 'kui keegi hädas ja väljapääsuteed ei leia', viska sõrga 'mine ära', vunts liigub 'kui kellelgi hea meel on või on hästi läinud', värista varvast 'mine ära' (Vru), uju ära 'id.' (Vru), ära tee rohelist häält 'mulle ei meeldi su jutt'.

Sõdurite erikeele üksikute keelendite loendis tuleb nähtavale lühikese aja jooksul loodud kaunis rikkalik sõnavara oma igapäevase keeletarvituse rahuldamiseks.

Sõdurite erikeele keeleline looming sünnib haruldase lopsakusega ja sest loominguist võtavad osa intelligentsemad, fantaasiarikkamad ning eriti suured naljamehed. Kuid mitte kõik sõdurid pole kodus oma sõnavara leksi-kaalse rikkusega, nii ei tundnud mõnigi oma erikeelt, peale üldtarvitatavate sõnade turvas, ahv ja mõne muu.

Nüüd peatume veidi sõnade tekkimise juures. Tähtsaimaks teguriks erikeele sõnavara rikastamisel on metafoor. Metafoor pole mitte ainult luulekeelele omane, vaid ka üldkeele sõnavara tekitamisele ja eriti argoole; metafoorselt nimetuste loomine kujutuskompleksidele voolab nagu paratamatult inimlikust loomusest, kui tahetakse piltlikumalt ja drastilisemalt vastavaid mõisteid väljendada (Nii H. Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, lk. 94—95).

Nii on sõdurite erikeelde tekkinud suur hulk metafoore: silguratsutaja, tindipilduja, pigi-ingel, nõglavaivaja, mesipuu, leinalind, kaljukits, mehele minema, ära tõstma jne.

Uute sõnade moodustamine sünnib veel pärisnimede siirdumisel üldnimedeks. Nii on ld. *Maecenas*'est tekkinud üldnimi mätseen (Paul, l. c. 94—95). Vastavalt tuletatud sõnu leidub sõdurite erikeeles: jaan, jüri, johannes, anderkop, napoleon jne. Siis üldnimede lühendeid: vel'du, kol'u, ohve jne. Ka rahvaetümoloogial on oma osa uute sõnade moodustamisel; ta tekib siis, kui võrast sõna ollakse kuulnud, kuid sõna pea ununedes ei pertsipeerita selle uuesti reprodutseerimisel vastavat sõna enam täpsalt, ja siis saamegi uue sõna, mis tuletab meelde mõnd tuntud sõna, või moonutatakse see hoopis ära (Paul, l. c.

219—222). Sõdurite erikeeles leiduvad vastavad sõnad on moonutatud enam-vähem sihilikult: kunstkaabel, kunstkaamel, kontsaplekk.

Näiteid metonüümidest: sirkel, joodipudel, jalg'neiu', luu'hobune'.

Oma tähtsus on keelendite tekitamisel ka kontrasti-printsibiil ja iroonial. Nii antakse mittemeeldivale asjale kõigiti vastuvõetav nimetus: ööbik, leinalind, kaljukits, armuhaavad, vibunina.

Onomatopoeetilis-deskriptiivse värvinguga moodustisi on: rävävä, nämm-nämmid, potilobi jne.

Erikeelte olulisemaid allikaid on üldargoo, murded ja võõrkeeled. Kõik senised kultuurkeeled on ohtrasti laenanud teistest, kõrgema kultuurilise nivooga keeltest, nii esineb ka käsiteldavas erikeeles laene. Üldargoolisi laene on raske konstateerida vastavate spetsiaalsemate uurimuste puudusel. Murdelisist sõnust mainitagu: kabõjane, ite, kõrsik; laene võõrkeelist: liibe, katelok, isvoštšik. Ka tõkelalaene esineb, nii nahk'üleajateenija' (<шкура), kolmsulge'tripper' (<три пера).

Selle lühida sõdurite erikeele keelendite esitiseega on tahetud ainult ülevaadet anda sõdurite erikeelest kättesaadava ainestiku põhjal. Kuid enne kõike koostugu usaldatav ainestik kõigist erikeelist, täpsa paiga, tähenduse ja sünnilooga, siis võib-olla tuleviku kriitilisemate erikeelte uurimuste kaasabil selguks ja laheneks nii mõnigi keeleteaduse printsipiide tuuma lõõv küsimus.

K. Hermlin.

Valik murdetekste.

1. Tõstamaa.

a) Hiiu torupillimees.

Kuuldeline tekst Liu külast, Tani perest. Jutustanud Reet Preis, 96 a. vana, 5. juunil 1928.

vanaste idlast räkkin, et näd tuġn sġja mede moġle võrkka püġpma (~ võrou püġgile; hiidlased käivad praegugi Pootsi ja Lindi rannas kalal, elades püügi hooajal rannale seks otstarbeks püstitatud hüttides) — sis mõŗdu vġl dōġn —, ja ūhġl mehġl olġn toru piġ kōġ liai ja tġ mġġain

merel pilli. agà sīs tuġn nôr naene merest välla ja pidàn laeva kiġdi ja taġn sedà męst omale puġma pillimes. agà męs põlè taġn ja test kęln kođ. sīs naene lubàn laeva ümmer lükkatta. agà selle peäle męs läin ja naene lubàn. dā seġna taġkašsi jälle tūa. naene paġ pillime peļ oma põġlese ja läin vette. seļ olle oġn ma, ead ja paġlu raġvu. kuġ tęsed oma püęgi ā püġn, sīs pillimes tōdud taġkašsi jälle. sest sādik idlast ānām põlè ġulgen mere- beļ pilli māġgi. — sę lugù oġn đęge āmmu.

b) Jaani đhtu.

Kuuldeline tekst Liu külast, Tani perest, 96-aast. Reet Preisilt,
9. juunil 1928.

kuġ ġāni đhta tuli, sīs osteġti vanā pāt ja sę paġdi põlema. tōdi tōrva vāt, paġdi palkke oġsa ja sīs põlema. neġla aęsaga kiġe oli, tüdrikkud seļ peļ laġlvad ja :

oġ sedā ārttu āŗraġkest,
ja kuġda prōnis proġuakkest.

ja nõred poęst āsid ümmer ja sīs āŗrad ja nęd mamsled ja vātsid peļt ja mõnęd tantšid kođ, mõnęd sđukst kenadamad ja kaġgemad ja vġsid āŗrad proġuud kođ tantšma. tōdi pār vātti olut ja põl vātti vīna ja antti kōġkkel, ja m ġs üle ġā, sedā ġaġātti kođ lisna inimestel ilma rahaġta, agā kōġkkel, kiš olid tuġn. üks verend teġti kođ tōrvatses, paġdi olġga tāš, paġdi palgi oġsa ja püstęti põlema.

no sīs paġdi sę palk, sūr pik palk, ja sġġna oġsa paġdi üks sidi rāttik ja rubla rahā ja eġ kiš tōb selle ā. küġ sīs māssasid ja ronisid, eġ sođ oġsa, ikke libisest mahā, ikke mahā kolġsti kadā palkki. agā vġmas ikke kātte saġ.

no oma treppi alla visaġti jälle rahā mahā ja męste ġalād paġdi koġti ja mehęd soān ġōsta üġti, ikke koš koš ja mađli moġs jälle. no vġmas olid kōġk unikkus, agā kiš al oli, eġ sę soān kedāgi. ja saksad isġ naęrsid.

Üles täh. H. Seppik.

3. Järva-Madise.

a.

Kuuldeline tekst Soosalu külast, 64-aastaselt Leena Johansonilt (1928. a. suvel).

vanaste ei tohtind niari lauba üösse lapsed valla minna, üeldi et raüt tibatega küllid leñdavad. tuški pidid lapsed vagased olema et ni-arisok tuleb sokkima. peremiēs läjnd linna ja akkannd liñnast tulema ja eksind tiē piql ä-rà ja kart siql et ei oska mi-nna änam. sīs tulđ üks temà jüre ja üeld et temà juhattab ja viB mehē ko-ju agà añnà siē mulle miš sul kõjgē enne va-sta tuleb õññē vāravas. miēs mõeld et mis mul sīs i-ikka va-sta tuleb ja üeld: koēr ehk tu-leb va-sta, agà mõttes oīd siē et tal ra-ske jalgne najnē kodu oīd, egà na-jnē ometti va-sta tulē mulle. luband sīs vōēraile sellē miš vāravas va-sta tuleb ja läjnd sīs e-dasi ja suānd ko-ju vā-ravašse ja najsterahvas tulđ va-sta. miēs ehmatand kañgesti ä-rà ja lüēnd risti ette. va-napagan kis si-sē oligi vō-eras-miēs, lüēnd plaksti mehele o-tsà ette ja oīd ka-đund. siē oīd ämmamuor kis poēgla-psega va-sta mehele tulđ. kuī miēs ei oleks ri-sti ette lü-ēnd egà jumalad nimettand, sīs ta oleks lapsē ä-rà vīnd.

b.

Kuuldeline tekst Soosalu külast, 64-aastaselt Leena Johansonilt (1928. a.).

kuškil talū pe-res oli pe-remehe e-mà ä-rà suñnd. sīs temal oli üks sūr al lañmas järele jänd ja temà käškind sedà lañmast ma-tukse āks ä-rà tappa, agà poēg ja mi-ni-ja ei olē sedà lañmast ä-rà taē. kuī eīt maētlud oīd, sīs maētukse õhta ko-hē eīt tulđ ko-đu, valged sōrm-ki-ñdan oīd käēs ja pañd kād alt uksē piqlē ja üeld taē lañmas ā. kaks kořda üeld, sīs läjnd rejjā a-lla, kolis-tand ja müristand siql ja tejnd maētukseliste obused la-hti.

c.

Kuuldeline tekst Saare külast, 69-aastaselt Leena Eidmetsalt (1928. a.).

kolm vanamiēst läjnd targà jüre rikkust suāma. üks oli vībušsäre, tēne tā-ñava ja kolmas ru-ñmušsäre. tark

jät nad üssek omä jüre. kaks miest jänd ma-gama,
 agä üks ei olè jänd. üsssel kuj mehed ma-gand võt
 tark kahè nimeütsõrmest veFD. kolmas oId üleval, sellè
 sõrmest ei olè võt. ka-ks tükki suand rikkaks, kellè
 sõrmest veFD võt, agä üks, kellè sõrmest ei olè
 suand võtla, jänd va-èsemaks kujta enne oId
 tark oli aND igäu-hele ühè ra-hà. ahi oñ kü-Dend ja
 sïs käs-kind niED rahad a-hju visatta. kahè rahad jänd
 a-hju, kolmandal karand ahjust välla. sïs tark oli
 ü-èld: ka-ks tükki suavad rikkust, kolmas jãB i-lmä.
 kü-sind sïs vi-Buüsäre vanamehe käst: lubà siE mu-ile
 mis_sulle va-šta tuleB kuj_sä ko_jü lähad. miE mõ-èld,
 mul iä koE siE tuleB va-šta, agä ei olè koE vašta tuId.
 tuId omä vekkè po-èg. siE oId i-lus lapS, seißme u-ästane
 ja osand jo lu-gedagi. piälè se-llè ei olè lapS änam
 lu-gend egä req-kind. akkand sïs mu-staks minema ja
 läjnd se-gaseks. aruütand omä sä-rgi üleße lõ-õg uqval
 ja igässe ko-hta läjnd ilmà re-delitta kõ-õgeße kohta-
 deße. tüdrukkud magand lakkas läjnd sïs nejd ko-a
 sõnna o-õsima. läjnd meßa ma-rijule, siäl rapputand
 ma-riad korvist mahà tü-drukkuittel. tejnd_sïs ni-viisi
 kõ-õksugu tükka. ki-ègi õppeütand e-mad: panè ve-t
 ja kada-kka o-õs siße, kutsü madì vu-attama. madì
 läjnd ja ü-èld: olen ma kü-l e-land ja i-meß näjnd, olen
 se-dà näjnd kuj kolm ko-rda kõõnu kõõB à oñ põlend,
 agä se-dà ma põlè vi-èl näjnd ei munaku-õritega õ-lut
 tehakse. sïs ei olè enam jã-ilegi req-kind. kü-lanajne
 ü-èld et oh sa ve-riverkkane, tahan sulle ri-ja ka-nà näj-
 daтта. madì ü-èld et kuj_sul ri-ja ka-nà oñ, kü-l mul sïs
 ri-ja ku-k oñ. sedà ma_j ti-a kohè siE madì lõ-õpuks
 jãj. isä saj ri-kkaks kü-l, agä pojast oll i-lmä.

Üles tähendanud Meeta Soosaar.

Akad. Emakeele Seltsi koosolekuteateid.

Korraline peakoosolek 12. veebr. 1928.

Üheksanda tegevusaasta avasõnades tuletab prof. A. Saareste meelde eesti rahvusliku teaduse arenemist ja Emakeele Seltsi rahuldavalt täidetud ülesandeid sellel alal, mis on võimal-

kuks saanud Vabariigi Valitsuse Kultuurkapitali lahel toetusel. Uueks aastaks soovib juhataja ühist meelt ja kokkulepet, mitte fanaatilist suhtumist keelekõsimustesse ega liiga traagilist suhtumist teiste tõekspidamistesse. Soovib edasi minna sallivuse ja leplikkuse tähe all.

Ettekandes „Eesti deklinatsiooniliigitusest“ annab üliõp. E. Muuk ülevaate eesti sõnatüüpidest ja tuletab loogiliseid uue liigituse, mida soovitab tarvitusele võtta kui selgemat ja praktilisemat. Arutlusi ettekande kohta vt. E. K. nr. 1—2 s. a. lk. 28.

Järgnevalt esitatakse möödunud aasta aruanded: Seltsi ja juhatuse tegevuse üldaruanne, Murdetoimkonna, ajakirja „Eesti Keele“ ja Nime-deeestistamise Toimkonna aruanne (vt. E. K. nr. 1—2 s. a. lk. 24 j.j.).

Rahaline aruanne osutab bilanssi 31. dets. 775.545 mk. Eelarve kinnitatakse esitatud kujul, mis on tasakaalus 13.290 kroonil. Suurema osa kulude eelarvest moodustab kirjastamine ja murdeuurimine.

Juhatusse valitakse 1928. aastaks: juhatajaks prof. A. Saareste, liikmeteks lektor J. V. Veski, üliõp. E. Muuk, õpet. E. Nurm, üliõp. A. Kask, üliõp. E. Trinkman ja üliõp. K. Mihkla; juhatusliikmete asemikkudeks: üliõp. A. Vaigla, üliõp. H. Jänes ja üliõp. F. Pettai.

„Eesti Keele“ toimetusse valitakse: peatoimetajaks prof. A. Saareste, liikmeteks lektor Joh. V. Veski ja üliõp. E. Muuk, asemikkudeks mag. Joh. Aavik ja üliõp. H. Pürkop. Murdetoimkonna juhatajaks valitakse prof. A. Saareste.

Nime-deeestistamise Toimkond otsustatakse prof. Saareste ettepanekul valida viieliikmeline. Valitakse mag. J. Aavik, lekt. J. V. Veski, üliõp. A. Vaigla, üliõp. E. Trinkman, õpet. J. Ainelo; asemikkudeks üliõp. Ed. Roos ja üliõp. P. Ariste.

Revisjoni-toimkonda: tegevliikmeid õpet. E. Schönberg ja õp. J. Ainelo, toetajaliikmeid hr. Rüütli; asemikkudeks õp. M. Kampmann ja hr. Karlson.

Koosolek 4. III 1928.

vaidlustega hr. E. Muugi „Eesti deklinatsiooniliigituse“ üle vt. E. K. nr. 1—2 s. a. lk. 28.

E. T.

Koosolek 25. III 1928.

Esimeses ettekandes „Rootsi etümoloogiad“ käsitleb üliõp. P. Ariste mõningate rootsi uuemate laenude, nimelt sõnade: *nugima*, *tiiverek*, *nahklapp*, *muul*, *sump*, *trasu* ja *kärr*, etümoloogilist arengut ja esinemist eesti murdeis. Referent ühendab eesti kirjakeelse kuju *nugi* ja Hiiumaal ning Läänemaa rannadel esinevad vormid *nugijas*, *nugrima*, *nurgeline* rootsi kujudega *snugg*, *snuggar*. Mütoloogilise mõiste *tiiverek* seob ta rootsi sama mõistega *divästräkk* — *dyvelsträct*, mis on tulnud alasaksa keelest.

Läbirääkimistel mainib prof. Saareste, et esitatud sõnadest on mitmed väga haruldased ja arvab, et sõnas *trivetek* on *r* asend muutunud taotluse tõttu.

Mag. V. Ernits'a küsimusele: Kui palju on rootsi uuemaid laensõnu ja kui vanad on laenud *plika*, *säng* ja *pagar*? teatab hr. P. Ariste, et kindlasti ei tea ta nende laensõnade arvu. Kõige

enam esineb neid murdeis, eriti Hiius, kuna kirjakeeles neid on harvemini. *Plika* ja *pagar* on nähtavasti uuemad laenud, *säng* on aga vanem.

Prof. Saareste mainib, et Kihnu saarel on palju rootsi laensõnu, isegi sealne keelemeloodia on lähedane rootsi omale.

Järgnevas ettekandes esitab üliõp. A. Vaigla meie „Üliõpilaste erikeelest“: 1) antiikelemente, näit.: *gaudeamus*, *cantus*, *silentium*, *academia*, *ad macaronem* jt.; 2) uute võõrkeelte sõnu nagu: *blamaaz*, *rossolje*, *tudeng* jne.; 3) puht-eestilisi sõnu, näit.: *meesterahvas* (= *iseväski kaasvõitleja*), *vunts*, *metsmees*, *metsik*, *näitsik*, *tint* (= *sekretär*), *päälik* (= *esimees*), *väsib* (= *on jooanud*), *tuulutama* (= *õpetama*) jne. (Lähemalt vt. „Üliõpilasleht“ nr. 7, 1928.)

Läbirääkimistel nimetab mag. V. Ernits: Referaadis jäi puudutamata soome keele mõju. Näiteks loodi meie ülikooli algpäevil sõnad üliõpilaskond ja üliõpilasleht soome „ylioppilaskunta“ ja „ylioppilaslehti“ eeskujul, kuna sõna ülikool on juba varem tuletatud soome „yliopisto“ analoogial. Üliõpilaskeele moonutamise peamotiiviks pean ironilist suhtumist.

Prof. Saareste: Paljud referaadis esitatud näited kuuluvad üldargoosse, näit.: *valge*, *parvepoiss*, *pott*. Lisanditena võiks nimetada: *lustlik* olemine, *kungeldama* (= *kaklema*) ja *kuraamima*, mis nähtavasti on Tartus tekkinud ja hiljem Tallinnassegi levinud. Nende sõnade loomise motiivideks on teatav heatujuuline loominguarve ja mängimiskalduvus. Peaaegu igal suuremal eri-üliõpilasorganisaatsioonis on välja kujunenud ka oma üldine kõnestiil, mida tuleks jälgida.

Vähemaid märkmeid ja lisandeid esitavad ettekande kohta E. Nurm, Ainelu, Kaljo ja Taioste.

K. M.

Koosolek 14. X 1928.

Avasõnades rõhutab juhataja prof. Saareste välismaade keskkooliõpetajate tööd teaduse arendamiseks. Meilgi võiks id kõrgema haridusega emakeeleõpetajad mingeid teaduslikke küsimusi võtta lahendada, vähemalt koguda meetodilisi ainekogusidki.

Meil on ka tarvis, et koondataks neid, kel on teaduslik huvi. Ak. Emakeele Selts on püüdnud teaduslikku tööd ühtlustada ja juhtida.

Lõppeks tervitab juhataja meie teadusealale juurde tulnud noorpõlve.

Üliõp. K. Hermlini ettekannet „Sõdurite erikeelest“ vt. EK. nr. 5—6, lk. 90.

Prof. Saareste: Teatud osa neist sõnust on pärit üldargoost. Ometi on sõdurite erikeel palju enam eraldatud kui õpilaste ja üliõpilaste oma. Pole aga veel lõplikult uuritud, kui üldiselt need sõnad on tarvitusel kaitseväes. Täiesti uurimata on aga kurjategijate argoo, mis võib olla kõige omapärasem.

Mag. V. Ernits soovib olemasolevat materjali paljundada ja järeleküsimiseks laiali saata.

Üliõp. A. Vaigla toob mõne näite omast kogust, näit. *heeringate* nimetuseks „*krooksud*“ ja „*vuntsima*“ (= *puhastama*).

Mag. L. Leesment avaldab arvamust mõne sõna päritolu kohta. N. n. „*mooses*“ on igal pool ammu tuntud. Põhja-Eesti garnisonides omal ajal nimetati igauht, kelle nime ei teatud, *Petrov*’iks.

Teises ettekandes annab üliõp. H. Pürkop ülevaate „Ühest keeleoskuse katsesest“, millest võtsid osa 26 isikut mõnele väbale kohale kandideerimisel. Peale viie isiku olid kõik keskkooli haridusega, viimased peale paari erandi Tartu keskkoolidest.

Kandidaatidele anti m. s. 30 sõna (näiteks: kulgema, taie, eruditsioon, mannetu, naitma, pälvima, mosaiik, seirama, sööstma, säästma, laik, perv, emtsioon, meeledi, disputatsioon, piisama, omama j. m.), mille kohta nad pidid kümne minuti jooksul andma seletusi. Paljude sõnade kohta ei saadud ühtki seletust, teiste kohta saadi mõned üksikud õiged, enamasti aga ekslikud. (Näit.: mosaiik = putukas, rahvus; gastronoomia = võorasteteadus või täheteadus; disputatsioon — vahekord; omama samastati sõnaga omandama, samuti segati ära sõnad meeledi ja meelega jne.)

Peale üldstatistika tulemuste kohta esitab kõneleja rohkesti näiteid üksikuist vastustest.

Kandidaatidele antud m. s. veel lühike tekst umbes 100 õigekeelsusliku veaga, missugusest arvust aga parandatud keskmiselt 20 %.

Tulemused üldiselt on üllatavalt nõrgad.

Prof. A. Saareste konstateerib, et esitatud ettekanne annab pildi meie noorema intelligentsi keeletundmisesest, ning näitab, et vähe pannakse tähele keele uuemat arenemist. Pilt näitab, et rohkem produtseeritakse kui jõutakse omandada. Siin alal peaks edaspidi süvendatama, mitte laiendatama.

E. T.

Koosolek 4. nov. 1928.

Üliõp. K. Mihkla esineb ettekandega „Fr. R. Fählmann keelemehena“ (vt. EK. nr. 5—6, lk. 69).

Hr. A. Meieasaari ettekannet „Mõned tähelepanded Kesk-Viljandimaa murretelt“ vt. EK. nr. 5—6, lk. 81.

Õpetaja A. Vaigla esitab küsimuse — se morfeemi puhul: Kui on olemas kanase, kas esineb ka nom. kanane? Rahvalaul tunneb niisugust vormi („Kuhu lähen ma kanane“). Referent vastab eitavalt.

Kolmandas ettekandes esitab õpet. E. Nurm „Õigekeelsuslikest küsimusist“ ühe punkti, jättes teised järgmiseks korraks. Referent nimetab, et ta käib küll Õigekeelsuse-sõnaraamatu järele, kuid siiski olevat tal kahtlusi ja arvamusi, et mõnel puhul meie ametlik keel on tehtud liiga raskeks.

Nii esinevad paralleelvormid *tüüpiline* ja *tüübiline*. Enne J. Aavik'u brošüüri ilmumist 1914 *-line* ja *-lik* suffiksile kohta, mille järele *-lik* liitub konsonanttüvega, *-line* vokaaltüvega, valitses sel alal korralagedus. Pärast Aavik'ut hakati sellest korrast kinni pidama. Sealsamas otsustati *tüübiline-tüüpiline* küsimus esimese vormi kasuks. Samuti siis *mikroskoobiline*.

Õig.-sõn. I. trükkis 1918 esinevad kahesugused kujud: *müütiline* ja *mikroskoobiline*. II. trükkis ootasime ühtlast esindust. Tegelikult esinevad seal ühelt poolt *atüübiline*, *filantroobiline*, *kaleidoskoobiline*, *fragmendiline*, teiselt poolt aga kõrvu mõlemad: *mikroskoopiline* ja *mikroskoobiline*, *müütiline* ja *müüdiline*. See järjekindlusetus jääb arusaamatuks. Miks ei viida *-lik* ja *-line* põhimõtet läbi võõrsõnades. *Tüüpiline* sõnani pole veel jõutud, kuid seal ootame *tüübiline* kuju, samuti kui on olemas *atüübiline*.

Referent väidab, et tegelikud õpetajad jälgivad hoolega ajakirja „Eesti Kirjanduse“ keelt, kuna sel ja Õig.-sõn.-l on ühine toimetaja.

„Eesti Kirjanduses“ esines aga 1925. a. kujud *tüübiline*, viimasel ajal jälle *tüüpiline*. Tehakse teatavasti küll tähenduslikku vahet, kusjuures *tüüpiline* = typisch, *tüübiline* = tüüpi puutuv, samuti *mikroskoopiline* = väga väike, *mikroskoobiline* = mikroskoobi abil tehtav (märkus Õig.-sõn.-s.).

On soovitatav alati liita gen. kujule. Ajakirjanduses valitseb nõrk kujud *tüübiline*. Raamatutes on see ka pea üldine. „Eesti Kirjanduses“ aga on näha kõikumust. Vahetegemine tähenduse poolest on koolis ja ka muudel keeletarvitajail tülikas.

Õpet. K. Mihkila arvab, et vahetegemine tähenduselt on soovitatav, näit.: *selletüübiline sõna* aga *tüüpiline kirjanik*.

Lektor J. V. Veski: Neile, kes ei süvene, näib küll vahetegemine olevat raske. Ometi ei saa kõiki sõnu ühe liistu peale tõmmata. Peaksime ütlema siis ka *analüüsiline* pro *analüütiline*, *poliitikaline*, *matemaatikaline*, *revolutsionääriline* pro *-näärne*. Tunne aga siin tähenduslikku vahet. 15 aasta eest soovitati *matematikaline*, öeldakse aga *matemaatiline*. See on germanistlik joon, mis esineb ka soomes. Meie keeles on ta sügavalt juurdunud ja seda ei saa meilt välja. Paralleelid on elus eneses, näit. *fragmentiline* ja *fragmentaarne*. Ajalehtede toetus on kahtlane, kuna sealt võib soovi korral leida toetusi absurdsustelegi.

Mag. E. Päss: Sagedasti tsiteeritakse ajalehti, aga nende keeleline külg on puudulik. Toob näite, kus korrektor on 3 a. redigeerinud keelelise instinkti põhjal ning siis otsustanud lõppeks osta Õig.-sõnaraamatu. Rõhuolusid on suudetud korraldada. Nii on maksvusele pääsenud vormid *õrgan* ja *meetod*, kuna mõni aasta tagasi valitses siin kõikumus. Võõrsõnad küll astmevaheldusele ei kuulu, aga nad võiksid siiski kohaneda. Soovitatav on aluseks võtta mingi põhimõte, aga mitte ajakirjanduse keel.

Hr. Nurm nimetab, et Õig.-sõnaraamatu Keeletoimkonnas esitatud *p* ja *b* küsimust kahjuks pole arutatud. Nähtavasti olenevad muudatused peatoimetajast.

Hr. Veski: Kümneahelne komisjon korrigeeris alul, kuid ei mõistnud kõiki küsimusi lahendada. Mina pidin hiljemini neid patusid parandama, mis I poognas komisjoni otsusel tehti, ja tegema, mis komisjon ei suutnud. Pealegi võib iga inimene iga aastaga areneda. Esimese poogna *apaadiline* pole õige. Üldiselt komisjon otsustas need küsimused, mis ma esitasin.

Hr. Nurm: Miks ei pandud need trükivigade hulka ja miks esinevad hiljemini ka b-kujud?

Hr. Veski: Igast sõnast võib tuletada igalüks mitmesuguseid kujusid. Alul ei kavatsetud märkida kõiki üksikasju, hiljemini muutus töö tihedamaks. Lõplikult on see küsimus veel praegugi välja arenemata.

E. T.

Üleskutse I.

„Eesti Keele“ lugejaid, kes oma emakeele uurimiseks jõudumööda kaasa soovivad aidata ja kes mingit murret isiklikult põhjalikumalt tunnevad või mõnelgi murret hästi

kõnelevalt vanemalt inimeselt ustavaid teateid võiksid nõutada, palun mulle kirjalikult seletusi saata allpool järgnevate küsimuste kohta. Teise isiku küsitlemise puhul on tarvilik teateid pärida neilt vanakestelt, kes võimalikult kogu eluaja on elanud samas vallas või samas kihelkonnas. Kirjas palun nimetada täpsalt vald ja isegi küla, kus keelend esineb või mäletatavasti on esinenud, niisama selle tarvitaja vanus ning teate saatja nimi ja aadress.

Kuidas kutsutakse järgmisi asju või mõisteid või kuidas hääldatakse järgnevaid nimetusi murdes, mida hästi tunnete või mille kohta võite muretseda ustavaid teateid:

1. Puuvankri all keskel pikuti asetsev, mõlemat rõukpakku (rõugulist) ühendav puu (kas keelikas, kielik, kiilits, keelelaud, laste, lasn, lakart, lankpoom, laust, laiste, vahepuu, ark, langhark, lakuline või kuidagi teisiti?). 2. Paelad, mis läbi pastelde külgaasade pistetakse ja risti üle jalaselja seotakse (kas kõeruspaelad, kõõruksed, kõrvissed, kõelused, kõõnuspaelad, põõnused, põiguspaelad, aasapaelad, aasatsõ, aasu', ormad, ristpaelad, ristkabla või teisiti?). 3. Teatavad pikad, mõõgakujuliste lehtedega taimed, mis kasvavad niiskes madalikus (võhumõõgad, ohumõõgad, uhe-mõõgad, oo-mõõgad, uha-m., uhu-m. või teisiti?). 4. Teatavad punased, magusad metsa- ja aiamarjad, Himbeeren (kas vaarmarjad, voarikad, vaargad, vaarbu marjad, vahargad, vabarnad, vabare, vavermud, vabriku, vavermu' või teisiti?). 5. Kas võnnu-võõras, võnno-võeras, võhi-võeras, võersi-v., võsi-v., võrsi-v., veri-v., vesi-v., umb-võõras või kuidagi teisiti? 6. Alla 2-aastane lehmamullikas tuleb lüpsile kas õhviti, õhvete, õhvildõ, oheti, uheti, uherdi või . . . ? 7. Kas öeldakse: seesugune (h)alb inimene või seoke, siuke, sesuke, sehoke, sõoke, sõuke, sooke, sõsuke, sõhuke h. in. või sihandune, sehandune h. in. või sedine, sidine h. in. või sihane, seande, seante, saande (h)alb in. või säherdune, sää-rane, sääre (h)alb inimene või kuidagi teisiti? Kuidas tarvitatakse seda sõna mitmuses (seoksed, sehantsed, seantsed, . . .)? 8. Kas öeldakse: niisugune, nisuke, nesso-kene, neske, nihuke, neoke, niuke, nõuke, nõsune (sant laps) või kuidagi teisiti? Kuidas tarvitatakse seda sõna mitmuses (niisugused, nisuksed, nihuksed, nõuksed, neetsused . . .)? 9. Kuidas küsitakse: missugune see neist on? või misuke, miskune, mihuke, meoke, miokõ või mehanne, meanne, mehandune, mihande, maande või määne, määre, mäherdune see neist on? Kuidas mitmuses (misuksed, mehoksed, meantsed, maantse, . . .)? 10. Kas nõnda, nõnnda, nenda, nennda, nõnna, nenna, ninda, nõnda,

niida või kuidagi teisiti? 11. Kas õeldakse: omme ommiku või ommme ommikul, oome oomiku, oome oomuku, hooome humigu, ommen ommoko, hummon hummogu või kuidagi teisiti? 12. Virmalised vehklevad (vehivad), virma-
lest võitlevad, virmalese vehklese, virvalise käivä või põh-
jakad vehklevad, pohitaevas liegitseb, põhjameri virvendab,
põhjamaad põlevad, põhe loedab, põhi kõrrveb või taevas
vehkleb (lahvib, lõõgleb), taeba taplos, taiivas vehhki või
pohhjane pole või pälki pill või valgõ' võhla' või sinidze
tulba' või kuidagi teisiti? 13. Kas kutsutakse labida varre
või vikati lõepulga otsas olevat põikpulka kark, näsa, räsa,
nasa, pöörus, nasar, vasar, naburits, nabitsa, luki, pruks,
kabatska, vang, kuna või kuidagi teisiti?

Vastused palun saata allakirjutanu nimele Tartu, Maarja-
mõisa t. 44.

Albert Saareste.

Toimetusele saadetud.

Kuukiri Eesti Kirjandus, 1928. nr. 4—11. Sisuks m. s.: Ado
Säärits, „Lembitu“ algupära kriitika; K. E. Sõöt, Kooliõpetaja
Mart Jakobson; M. J. Eisen, Rootsi kulda Eestis; J. Libe, Üle-
vaade meie ajaloo-kirjandusest läinud (1927.) aastal; E. Laid, Juubeli-
mõttest ja „Dünamisest“; K. Mihkila, Eesti vormi- ja tuletusõpe-
tuste ülevaade (1637—1927); P. Voolaine, Lauuema Vabarna Anne
romaan „Ale“; B. Linde, Tõnu Sander; Fr. E. Paas, Sega-abiellud
ja nende mõju rahvusesse piiriäärsetes maakondades Eestis; P. Ariste,
Viimseist Kärkla rootslasist; D. Palgi, Stiili-uurimustest; M. J.
Eisen, Rootsi kuningate hauad Eestis; B. Linde, Mõtiskelud
Johannes Semperi „Ellinor“ ja „Sillatalad“ puhul; J. Pert, Mõõdunud
aasta draamatoodang; F. Pettai, Petõfi luuletiste tõlkeid ja tõlkijaid
eesti keeles; M. J. Eisen, Vahetatud lapsed; Otu Liiv, Kuremäe
kloostri asutamise eelloost; J. Mark, Prof. Y. J. Wichmann'i 60-daks
sünnipäevaks; E. Päss, Rahvalaulu kirjanduslikust levimisest; H.
Prants, Lutsi maarahva päritolu; J. Elken, Väike-Maarja koolide
ajalugu; M. J. Eisen, Dr. phil. O. Kalda 60-aastase sünnipäeva
puhul; B. Linde, Leo Tolstoi ilukirjanduslikust loomingust; B. Sõöt,
Heine Fr. Kreutzwaldi, C. R. Jakobsoni, L. Koidula ja A. Haava lüüri-
kas; N. Masso, Eesti prohvet Jaagori Jaan; D. Palgi, Fr. Rob.
Fählmanni osa eesti ilukirjanduses; K. E. Sõöt, August Wiera elu ja
tegevus; P. Ariste, Üks alasaksa prepositsioon eesti keeles; Killud
ja dokumendid; Kirjanduslik ülevaade; Lisaks: Koidula kirjad omak-
seile (5 poognat) ja Eesti raamatute üldnimestik 1924. aastast alates.

Virittäjä, 1928, nr. 3—4. Sisuks m. s.: Äidinkielen opettajille.
J. K. Qvigstad 75-vuotias; K. B. Wiklund. Äskeisen merkkipäivän joh-
dosta; E. A. Tunkelo, O. A. F. Lönnbohmin muistoksi; Lauri
Pelkonen, „Luutnantti Zidén“; Yrjö Wichmann, Tetri; Jalo
Kalima, Eräiden sanojen alkuperästä; Y. H. Toivonen, Etymolo-
gisia huomioita; Lauri Kettunen. Ns. h:n metateesi suomen mur-
teissa; Martti Rapola, Vanhan kirjasuomen tarkoittaa sanan
merkityksistä; Erik Ahlman, Spesiexsen ilmaisemisesta suomessa;
A. P. lä, Paulu 'sotatelttä'; Kirjallisuusutta: Y. H. T., J. Qvigstad:

Lappiske eventyr og sagn. II; E. C-g, Rafael-Koskimies: Suomalaisia kirjailijoita XX vuosisadan alussa; Kustaa Vilkuna, J. Manninen: Eesti rahvariete ajalugu; A. P:lä, Eesti Biograafiline Leksikon, Fin-nougrsky sbornik, Johan Månsson: Een siö-book; Alma Aarni: Vanhaan hyvään aikaan; A. A., Linnankosken elämäkerran arvostelijalle; Oikeakielisyyttä; Kotikielen Seuran vuosikertomus 14. III 27. — 13. III 28. Jne.

Virittäjä, 1928, nr. 5—7. Sisuks m. s.: Y. J. Wichmannin 60-vuotispäivän johdosta; Erik Ahlman, Kieli ja puhe; Lauri Pelkonen, Kalevalan opetuksesta; Lauri Kettunen, Suomen *teeri* sanasta ja sen vanhasta „astevaihtelusta“; W. Grünthal, Augmenttiivi virossa; Y. H. Toivonen, Etymologisia huomioita; Julius Mark, Etymologisia lisiä; J. J. Mikkola, Talo ja talonpoika; V. Tarkkainen, Saimaan seudut runoudessa; H. Teppo, Elias Lönnrot luonnonkuvajana; Martti Vaula, Kauppi-Heikin humoristisista tyyli-keinoista; J. Havu, „Siihen aikaan kun isä lampun osti“; Maija Ruuttu, Perimätietoja vanhoista kansanpuvuista ja asutussuhteista Karjalan kannaksella; Leino Pentzin, Pohjalaisia taikoja ja loitsuja 1600-luvulta; Björn Collinder, Kantasuomen *s-h*: kantalapin *s-š* toisen tavun vokaalin jäljessä; E. N. Setälä, „Kuulla“ ja „kuunella“; Jalo Kalima, Suomen *kirstu* sanan liettualaisesta vastineesta; L. H. Pieniä huomioita; Arno Malin, Eräs suomalainen akrostiko; J. Manninen, Eräs vanha itäinen laenaesine; Martti Haavio, Aunuksen haltijoista; E. A. Tunkelo, Havaintoja naisten *-nen* ja *-tar* loppuisten sukunimien käytöstä Nilsian hautakirjoituksissa ja vanhoissa kirkonkirjoissa; Aarni Penttilä, Selittämistä kielitieteessä; Julius Mägist, Eräitä liiviläisiä possessivisuffiksien jäännöksiä; K. B. Wiklund, Mikael Agricolan jumalainluettelo ja käsiala; T. E. Uotila, Sananselityksiä; A. V. Koskimies, Ruotsilapin *aske*-suomen *ehkä* (öhkä); Gyula Weöres, Katsaus unkarilaiseen kielitieteeseen vv. 1920—1927; Kustaa Vilkuna, Vanhan polven karjanhoitoon liittyviä taikoja ja menoja ylisellä Keski-Pohjanmaalla; Elsa Enäjärvi, Juhan Liivin elämä ja tuotanto; J. M. Ungarische Jahrbücher; Jne.

Finnisch-Ugrische Forschungen, Bd. XIX, Heft 1—3. Sisuks m. s.: Y. H. Toivonen, Zur geschichte der finnisch-ugrischen inlauten affrikaten; Björn Collinder, Zur lautkombinationslehre des lappischen; Martti Räsänen, Tatarische lehnwörter im vogullischen; Gustav Schmidt, Zur erforschung der ossetisch-ungarischen lehnbeziehung; U. F. Sirelius, Zwei bemerkenswerte baugeschichtliche werke; Hannes Sköld, Ungarisch und tagaurisch; F. Äimä, Zur lautkombinationslehre des lappischen.

Suomi, 5. jagu, 4., 5. ja 6. osa. Sisuks m. s.: Lauri Kettunen, Näytteitä etelävepsästä II; Martti Westerholm, Mikkelin pitäjän asumusten nimet; Martti Rapola, Äännehistoriallinen tutkimus Abraham Kollaniuksen lainsuomennosten kielestä; Helsinki 1928. Hind ä 60 Smk.

Kootut teokset, Aleksis Kivi I, II, III, IV osa. Helsinki 1927, 1928. Hind ä 30 Smk.

Tutkielmia kirjallisuudesta ja kuvamataiteista, Eliel Aspelin-Haapkylä. Helsinki 1928. 326 lk. Hind. 50 Smk.

Vastutav toimetaja: **Albert Saareste**.

Väljaandja: **Akadeemiline Emakeele Selts**.

E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus, 2. I 1929.

Akadeemilise Emakeele Seltsi

toimetusel ja kirjastusel ilmunud

raamatute nimestik 1928.

Sugunimede muutjatele ja eestistajatele pakuvad täieliku ülevaate nimede-eestistamise tähtsusest ja annavad tarvilikke juhtnööre:

1. Eestlasele eesti nimi. Sisaldab järgmised kirjutised: Eessõna. Eestlasele eesti nimi. O. Kallas, Kas oleme küpsed? M. J. Eisen, Sugunimede tekkimine. V. Ernits, Nimede muutmise kultuuriloolisena nähtusena. G. Suits, Nimede muutmise Rootsis. Hilja Kettunen, Teile, kellede pärat on tulevik. K. E. Sööt, Omad sepad (luuletis). J. Aavik, Missuguseid nimesid ja mispärasit tuleks muuta. A. Saareste, Ka ristinimed eestilisemaks. O. Loorits, Eesti perekonnanimede kirjutamisest. V. Eestivere, Külalise võrdlus. Academicus, Kirj lahe tagant. L. Kettunen, Nimede valik ja soetamine. Nimede muutmise tahtuse teadaanne. 70 lk. Hind 50 senti.
2. 15.000 uut sugunime. Hind 50 senti.
3. Nimede valik ja soetamine. 24 lk. Hind 35 senti.

Hõimurahvaste keelte õppijatele
ja sõpradele vajalised käsiraamatud on:

4. Esimene liivi lugemik. Hind 30 senti.
5. Teine liivi lugemik. Hind 40 senti.
6. Kolmas liivi lugemik. Hind 25 senti.
7. Neljas liivi lugemik. Hind 25 senti.
8. Viies liivi lugemik. Hind 25 senti.
9. Soome kirjastik nr. 2 (Valkea käärme). Hind 30 senti.
10. " " " 3 (Kaksoisten seikkailut). Hind 30 senti.
11. " " " 4 (Kultarukki). Hind 25 senti.

Muud väljaanded:

12. Seto lugemik I. Hind 50 senti.
13. Kodotulõ? (Setu lugemiku II osa). Hind 75 senti.
14. Setukeelne Püha Evangeelium. Hind 1 kroon.
15. Aastaraamat I (1920). Hind 30 senti.
16. Aastaraamat II (1921). Hind 40 senti.
17. Aastaraamat III (1922). Hind 50 senti.
18. Aastaraamat IV (1923). Hind 50 senti.
19. Aastaraamat V (1924—1925). Hind 50 senti.
20. Valik grammatilisi oskussõnu. (Äratr. „Eesti Keelest“ 1925). Hind 25 senti.
21. Eesti keeleõpetus I. — Elmar Muuk. Hind 1 kr. 75 s. Eesti Kirjand. Seltsi kirjastus ja pealadu.

22. Lühike eesti keeleõpetus I. — Elmar Muuk. Teine täiendatud trükk. Hind 1 kr. 50 s. Eesti Kirjand. Seltsi kirjastus ja pealadu.
23. Valik Eesti kirjakeele vanemaid mälestisi — A. Saareste ja A. R. Cederberg. Vihk I. („Eesti Keele“ erilisa 1925—1927). Hind 2 krooni.
24. Esimene katse eesti keele kõnemeloodia võrdlevas uurimises (Äratr. „Eesti Keelest“ 1926—27) — W. E. Peters. Hind 1 kr.
25. Tundmused tegurina keelearengus. (Äratrükk „Eesti Keelest“ 1927) — A. Saareste. Hind 50 senti.

PEALADUS:

1. Vigala mnrde peajooned — A. Saareste. Hind 80 senti. (Saada piiratud arvul).
2. Lõvo lölöd — Karl Stalte. Hind 40 senti.

TRÜKIS:

1. Soome-eesti sõnaraamat — J. Mägiste ja J. Aavik.

Hinnaalandus kõigilt Akad. Emakeele Seltsi kirjastusel ilmunud raamatult Seltsi liikmetele 20%; raamatukogudele ja koolidele 15%; üliõpilastele 10%. Raamatute pealadu: Tartu, Lutsu tän. 10. Telefon 10-48 (Akad. Emak. Seltsi talitus).

AKADEEMILISE EMAKEELE SELTSI

toimetusel ja väljaandel ilmub 1922. a. alates

keeleeaduslik ajakiri

« E E S T I K E E L »

aastas 8 numbrit à 32 lk., kokku 256 lk. Üksikuid numbreid talitus müügile ei saada. Tellimishind 1929. a. (VIII aastakäik) sisemaale 250 senti, välismaale 300 senti. Tellida võib ka poole aasta kaupa. 1922 (I), 1923 (II), 1924 (III) ja 1925 (IV) aastakäik brošeeritult maksavad à 250 senti, 1926 (V) ja 1927 (VI) aastakäik brošeeritult à 320 senti; üliõpilastele 20% hinnaalandust.

Ajakiri „Eesti Keel“ seab omale ülesandeks süvendada eesti keele tundmist, avaldades selt alalt teaduslikke uurimusi, aidates lahendada praktilisi keeleküsimumsi ning tutvustades lugejaid keele alal ilmunud kirjandusega.

Toimetus: Tartu, Maarjamõisa tän. 44, 2. Tel. 12-56.

Talitus: Tartu, Lutsu tän. 10. Telef. 10-48 (Akad. Emakeele Seltsi talitus).